

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**BREŽNĚVOVA DOKTRÍNA A JEJÍ VLIV NA
RUSKOU ZAHRANIČNÍ POLITIKU**

Autor práce: Martin Srnka

Studijní obor: Bezpečnostně právní činnost ve veřejné správě

Forma studia: Kombinovaná

Vedoucí práce: Ing. Jiří Dušek, Ph.D.

Katedra: Katedra právních oborů a bezpečnostních studií

2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, na základě vlastních zjištění a s použitím odborné literatury a materiálů uvedených v této práci.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění.

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Ing. Jiřímu Duškovi, Ph.D., za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále bych rád poděkoval panu Petru Majcharčíkovi, jehož rady a postřehy mi pomohly lépe pochopit dění v Československu před i po okupaci v roce 1968. V neposlední řadě bych rád poděkoval paní Miluši Drnovcové z Knihovny manželů Tomanových v Rožmitále pod Třemšínem, která mi ochotně opatřila veškerou literaturu, potřebnou pro tvorbu této bakalářské práce.

ABSTRAKT

SRNKA, M. *Brežněvova doktrína a její vliv na ruskou zahraniční politiku : bakalářská práce*. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2015. 63 s. Vedoucí bakalářské práce : Ing. Jiří Dušek, Ph.D.

Klíčová slova: A. Dubček, doktrína, L. I. Brežněv, politické reformy, politika, Pražské jaro, SSSR, Varšavská smlouva, zahraniční politika

Bakalářská práce se zabývá vlivem Brežněvovy doktríny na zahraniční politiku Sovětského svazu a následně Ruské federace. Cílem bakalářské práce je celková analýza Brežněvovy doktríny a zjištění prostřednictvím výzkumných metod, jakým způsobem a v jaké míře ovlivnila politickou situaci v Československu v roce 1968.

Dále se práce zaměřuje na společenskou a politickou situaci v Československu od únorového převratu v roce 1948 až do období nástupu Pražského jara 1968 a do srpnové okupace v témže roce. Zhodnocuje následky zásahu vojsk Varšavské smlouvy a vzniklou situaci v Československu v období tzv. normalizace. Druhá polovina práce je věnována samotné Brežněvově doktríně, důvodům jejího vzniku, vydání a následné aplikaci včetně použití doktríny na politiku Československa. Analýza se rovněž zabývá zahraniční a bezpečnostní politikou nejprve SSSR a poté Ruské federace, jejími postoji vůči ostatním státům bývalého sovětského bloku i dalším zemím západní Evropy. Poslední část práce je věnována aplikaci Brežněvovy doktríny v 21. století; jak, kdy a v jaké míře byla doktrína použita a snaží se zjistit, zda se o její aplikaci Ruská federace pokouší i v roce 2015, konkrétně v souvislosti s událostmi na Ukrajině.

ABSTRACT

SRNKA, M. *Breznev's Doctrine and It's Influence on Russian Foreign Policy*.
České Budějovice : The College of European and Regional Studies, 2015. 63 p.
Supervisor : Ing. Jiří Dušek, Ph.D.

Key words: A. Dubcek, Doctrine, foreign policy, L. I. Brezhnev, politics, political reforms, the Prague Spring, the Soviet Union, the Warsaw Pact

This bachelor thesis deals with the influence of the Brezhnev Doctrine on the foreign policy of the former Soviet Union and the Russian Federation. The aim of this thesis is the overall analysis of the Brezhnev Doctrine and to determine how the political situation in Czechoslovakia in 1968 was influenced.

The first part of this thesis focuses on the overall situation in Czechoslovakia during the Prague Spring and generally before 1968 until the Soviet occupation in the same year. Next part deals with the Brezhnev Doctrine, the reasons for its creation, issuance and subsequent application. The following part is focused on the effects of doctrine on politics of Czechoslovakia, what changes or reforms were made after its introduction, and what was the response to these changes. The analytical part is devoted to foreign and security policy of the Russian Federation, its attitude towards other states of the former Soviet Union and other countries of Western Europe. The last part is devoted to the use of the Brezhnev doctrine in the 21st century; how, when and to what extent the Doctrine is used by the current Russian Federation in 2015, especially concerning the events in Ukraine last months.

Obsah

Úvod.....	8
1 Cíl a metodika bakalářské práce	10
2 Situace před rokem 1968 v Československu	12
2.1 Slovenská snaha o federalizaci republiky	12
2.2 Poválečné volby v roce 1946.....	12
2.3 Únorový převrat	13
2.4 Přijetí demise vlády	13
2.5 Komunisté u moci	14
2.6 Ekonomický vývoj Československa 1948 - 1968	15
2.7 Počátky Pražského jara.....	16
2.8 Reformní hnutí v Československu	17
2.9 Socialismus s lidskou tváří	18
2.10 Příprava operace Dunaj.....	18
2.11 Jednání v Čierne nad Tisou.....	20
3 Vznik a vyhlášení Brežněvovy doktríny.....	22
3.1 Společenská krize	22
3.2 Události roku 1967.....	22
3.3 Akční program KSČ	23
3.4 Okupace Československa v srpnu 1968	23
3.5 Průběh okupace Československa v srpnu 1968.....	24
3.6 Vojenské síly na území ČSSR.....	25
3.7 Ohlasy na okupaci	26
3.8 Stahování okupačních vojsk	27
3.9 Brežněvova doktrína.....	27
4 Dopady Brežněvovy doktríny na politickou situaci v ČSSR.....	30
4.1 Důsledky okupace	30
4.2 Sebeupálení Jana Palacha	31
4.3 Normalizace ve straně i ve společnosti	31
4.4 Stranické čistky v KSČ.....	32
5 Zahraniční a bezpečnostní politika SSSR do roku 1989	33
5.1 Afghánistán	33
5.2 Polsko	33
5.3 Jugoslávie	34

5.4	Maďarsko	34
6	Důvody oslabení Brežněvovy doktríny	35
6.1	Mírová politika Willyho Brandta	35
6.2	Helsinská konference	36
6.3	Polské odborové hnutí Solidarita	36
6.4	Reaganova politika	37
6.5	Perestrojka	38
6.6	Faktory rozpadu sovětského bloku	39
7	Aplikace Brežněvovy doktríny ve 21. století.....	42
7.1	Mocenské vlivy Ruska na Ukrajině.....	42
7.2	Postoj politiků ke konfliktu na Ukrajině	43
7.3	Další příklady využití Brežněvovy doktríny	44
	Závěr.....	47
	Seznam použitých zdrojů	50
	Seznam zkratk	55
	Seznam příloh	56

Úvod

Události, které se odehrály od konce druhé světové války až do pádu komunismu v Československu, se navždy zapsaly velkým písmem do historie nejen bývalého Sovětského svazu a později samostatné Ruské federace, ale především do historie naší, všech Čechů a Slováků. Brežněvova doktrína rázným způsobem zastavila již probíhající reformy Pražského jara. Tyto reformy měly uvolnit stávající režim a výrazně urychlit proces demokratizace, avšak v Sovětském svazu byly chápány jako přímé ohrožení socialismu, kdy k jeho ochraně byly učiněny radikální kroky ve formě zmobilizování vojsk Varšavské smlouvy a následné vtrhnutí do Československa. Tato okupace znamenala okamžitý konec Pražského jara a zahájila období, kdy jakékoliv změny v naší zemi byly na téměř 20 let zcela potlačeny.

Srpnová okupace změnila pohled československého lidu na Sovětský svaz. Ten přestal být vnímán jako zachránce a osvoboditel. Nyní byli Sověti vnímáni jako okupanti a totéž platilo až do listopadu roku 1989. V tomto roce dosáhla nespokojenost československého lidu vrcholu, což vyústilo v jednu z nejdůležitějších událostí v dějinách naší země, Sametovou revoluci. Ta vedla k pádu komunistického režimu, k čemuž velmi výraznou měrou pomohl rozpad bývalého Východního bloku.

Po rozpadu Východního bloku se politická situace změnila nejen v Československu, ale i v zemích, které byly jeho součástí. V roce 1991, kdy došlo k rozpadu samotného Sovětského svazu, vznikla Ruská federace. S ohledem na současnou situaci ve světě, musela svoji zahraniční politiku přizpůsobit, pracovat na jejím rozvoji téměř upustit od původní ideologie Sovětského svazu.

V dnešní době svět na Brežněvovu doktrínu téměř zapomněl. Mnoho lidí z České nebo Slovenské republiky dokonce o těchto událostech ani neví, nebo je považuje za součást naší historie, které však již není třeba věnovat pozornost. Dalším významným faktorem je i fakt, že ačkoliv Sovětský svaz Brežněvovu doktrínu nikdy oficiálně nepřiznal, tak se zdá, že dnešní Ruská federace její myšlenky aktivně uplatňuje v některých ozbrojených konfliktech, kterých se její armáda a ozbrojené složky účastní.

Ruská federace převzala místo bývalého SSSR v Radě bezpečnosti OSN a je vůdčím členem Společenství nezávislých států. Silnou pozici Ruské federace ve světě také upevňuje členství v mezinárodních organizacích, např. G20, OBSE nebo OSKB.

Od rozpadu Sovětského svazu se Rusko zúčastnilo několika ozbrojených konfliktů. Mezi nejaktuálnější patří současná situace na poloostrově Krym. Tento poloostrov byl až do března 2014 součástí Ukrajiny. Následně byl poloostrov násilně připojen k Rusku, které má v současné době nad Krymem vojenskou i politickou kontrolu a vytyčuje na něm Republiku Krym a federální město Sevastopol. Nutno podotknout, že Ruská federace byla za toto jednání kritizována zejména představiteli NATO a EU, ale také širokou veřejností z celého světa.

Mnozí přirovnávají tyto kroky Ruské federace ke stejné vojenské okupaci, kterou podnikl Sovětský svaz v roce 1968 v ČSSR následkem právě Brežněvovy doktríny. Historie se tedy opakuje...

1 Cíl a metodika bakalářské práce

Hlavním cílem bakalářské práce je celková analýza Brežněvovy doktríny a zjištění jakým způsobem a v jaké míře ovlivnila politickou situaci v Československu v roce 1968.

K naplnění hlavního cíle je zapotřebí splnit některé dílčí kroky, kterými je ozřejmění historických faktů - jakým způsobem fungovala naše společnost v období před vlastní reformou Pražského jara. Od naplnění dílčích kroků je očekáváno, že přispějí dostatečnému počtu kvalitních a objektivních informací o tehdejším politickém režimu v Československu, jak byl přijímán a chápán veřejností a jak se k němu stavěli sami nejvyšší představitelé státní moci a do jaké míry ovlivňoval celkovou situaci v tehdejším socialistickém Československu. Zjištěný výsledek je porovnán s ostatními státy tehdejšího socialistického tábora (Varšavské smlouvy), v nichž se rovněž projevoval mocenský vliv tehdejšího Sovětského svazu. Jako vedlejší cíl, ale současně navazující téma je zahraniční a bezpečnostní politika samotného Ruska v době po rozpadu Sovětského svazu. Dále je zjištěno, jakým způsobem ovlivnila Brežněvova doktrína zahraniční politiku Ruské federace, její vliv na další mezinárodní vztahy v rámci celoevropské a celosvětové politiky, včetně České republiky.

Bakalářská práce je dělena na sedm částí. První kapitola je teoretickým úvodem do práce, vymezuje cíl, strukturu a metody bakalářské práce a dále základní pojmy a definice, které byly v práci použity.

Druhá kapitola popisuje celkovou situaci v Československu před rokem 1968. V této době se v důsledku nespokojenosti československého lidu s nastoleným režimem začala rodit snaha o politický převrat. Kapitola charakterizuje významné kroky, které se v naší společnosti udály během několika měsíců a díky kterým započaly rozsáhlé reformy, a to především v politické sféře Československa.

Ve třetí kapitole je detailněji rozebrána Brežněvova doktrína, její forma, obsah a působnost. Logickým krokem je zkoumání osoby a osobnosti tehdejšího I. tajemníka ÚV KSSS Leonida Iljiče Brežněva a jeho vztahu k politickému zřízení ve vlastní zemi, v okolních socialistických státech, ale i v silné politické konkurenci - kapitalistických zemích. Je zřejmé, že tehdejší SSSR od doby 2. světové války vedl svoji mocenskou politiku především proti „imperialistickým“ Spojeným státům americkým, které byly členy Severoatlantické aliance (NATO). Z toho vyplývají hlavní důvody vydání jeho doktríny, které tvoří hlavní cíl, a proto jsou podrobněji analyzovány a vyhodnoceny.

V další části bakalářské práce je posouzeno, kdy a jakým způsobem byla doktrína aplikována v Československu a z toho je odvozeno, jak ovlivnila již započaté reformy Pražského jara. Uvedeny jsou i významné události, které přinutily Sovětský svaz k jednání, které mělo za následek celkovou okupaci.

Vyústěním celé bakalářské práce, už v jednotlivých kapitolách pět až sedm, je přesné vyjádření dopadu Brežněvovy doktríny na zahraniční a bezpečnostní politiku Ruské federace. Dále následují výsledky analýzy, zda je Brežněvova doktrína uplatňována i v současné mezinárodní politice Ruska a jeho ozbrojených konfliktech, kterých se tato země účastnila a účastní.

Ke zpracování práce jsou využity výzkumné metody studia a analýzy dostupných historických a archivních materiálů v odborných studovněch, zejména v městské Knihovně manželů Tomanových v Rožmitále pod Třemšínem, rozhovory s účastníky a pamětníky inkriminovaných srpnových událostí a pozdější normalizace (např. s panem Petrem Majcharčíkem, který v roce 1989 pracoval jako šéfredaktor deníku Mladá fronta). Dílčí cíl je splněn prostřednictvím studia vybrané literatury a osobních rozhovorů s osobami, které Pražské jaro a s ním spojený komunistický režim zažily.

2 Situace před rokem 1968 v Československu

Po konci 2. světové války v květnu 1945 došlo k postupné obnově suverenity samostatného Československého státu zejména v hospodářství, politice a ekonomice.

2.1 Slovenská snaha o federalizaci republiky

Nově vzniklá Slovenská národní rada (SNR) se stala vedoucím politickým orgánem slovenského národa. Už od počátku SNR usilovala o federativní uspořádání Československé republiky a s tímto požadavkem pověřila svou delegaci pro jednání o nové československé vládě v Moskvě, které se uskutečnilo na konci března roku 1945. Jednání bylo označeno jako Moskevská dohoda a zúčastnili se ho představitelé KSČ, sociálních demokratů, národních socialistů, lidovců a SNR s představiteli londýnské exilové vlády. Původní požadavek SNR na federalizaci Československé republiky byl však důrazně zamítnut, přesto Moskevská dohoda přinesla výsledek ve formě podoby první vlády Národní fronty Čechů a Slováků, která byla jmenována 4. dubna 1945. Předsedou vlády byl zvolen sociální demokrat Zdeněk Fierlinger, místopředsedou komunist Klement Gottwald.¹

2.2 Poválečné volby v roce 1946

Postupnou přípravou komunistů k převzetí absolutní moci se staly volby v roce 1946, o kterých komunisté prostřednictvím tisku prohlašovali, že právě tyto volby byly nejdemokratičtější v celé historii země.² První poválečné, a na dlouhou dobu poslední demokratické volby, se konaly 26. května 1946 a komunisté se dostali poprvé v historii Československa do vlády díky obdržným 40 % hlasů voličů. KSČ byla před začátkem voleb vnímána jako vedoucí síla, směřující k postupnému zvyšování stability a suverenity československého národa. Premiérem se stal Klement Gottwald, který nejprve ve své první a druhé vládě vykonával funkci předsedy vlády až do roku 1948, kdy byl zvolen prezidentem republiky. Právě politická změna v únoru 1948 znamenala vyvrcholení komunistického převratu v Československu, jehož cílem bylo nastolení komunistické

¹ Rozhovor s panem Petrem Majcharčíkem, bývalým zástupcem šéfredaktora deníku MF, ze dne 12.01.2015.

² KREJČIŘÍK, M. *Volby 1946 v kontextu minulosti* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-01-12]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/volby/volby_1946_01.php>.

diktatury, potlačení demokracie a připojení Československa do vlivu sovětského mocenského bloku.³

2.3 Únorový převrat

Až do počátku roku 1948 se politické napětí v zemi stupňovalo. Komunisté se začali připravovat na převzetí moci ve státě, což vyvrcholilo v období od 20. do 25. února 1948. Tehdy se začala rovněž naplno rozvíjet nespokojenost demokratických ministrů vůči vedení vlády v čele s Klementem Gottwaldem. Od poloviny února se téměř denně uskutečňovaly schůze vlády, při kterých ministři tří nekomunistických stran projevovali odhodlání podat demisi (*pozn.* jednalo se o 12 ministrů z celkového počtu 26). S aktuálním vývojem byl seznámen i ministr zahraničí Jan Masaryk, který však demisi odmítl. Prezident byl o demisi informován 20. února 1948 ve 12 hodin a zanedlouho nato vypukla vládní krize.

Z pohledu nekomunistických politiků představovala demise jen jednu z možných forem odporu proti komunistickým politickým praktikám a jejím účelem bylo pozastavit nebo alespoň částečně přibrzdit rostoucí vliv KSČ na politickou situaci v zemi.

Ke zvýšení efektivity demise však měla následovat řada taktických úkonů, které by jako opěrný bod pobídly demokratickou veřejnost s pokusem o zorganizování většího odporu. To se však nestalo. Sociální demokraté se rozhodli ve vztahu k demisi zachovat neutralitu. Tím měli na mysli nevytvořit vládu s komunisty, ale zároveň se také k demisi nepřipojit.⁴

2.4 Přijetí demise vlády

Dne 20. února 1948 přijal prezident Edvard Beneš premiéra Klementa Gottwalda s několika dalšími zástupci KSČ a oznámil mu, že demisi hodlá přijmout a zároveň schválil jeho návrh vládu doplnit podle vlastního rozhodnutí.⁵ Pro většinu společnosti byly tyto události z února 1948 synonymem počátku prudkého úpadku československé společnosti. Podle původní ideologie komunistů měl únor symbolizovat sjednocení společnosti. Z dnešního pohledu však vyplývá, že šlo spíše o revoluci nebo o převrat, spojený s postupným přebíráním moci jedné politické strany na úkor těch ostatních. Rokem 1948 začíná datování sovětizace české společnosti se všemi jejími

³ TOTEV, J. *Únor 1948* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-01-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.totalita.cz/1948/1948.php>>.

⁴ ČAPKA, F., LUNEROVÁ, J. *1948 : Vítězný únor*. Brno : Edika, 2012, s. 35.

⁵ ČAPKA, F., LUNEROVÁ, J. *1948 : Vítězný únor*. Brno : Edika, 2012, s. 49.

průvodními procesy a především důsledky. Na odpor proti nastávající suverenitě komunistické strany se konaly schůze a shromáždění, vedené představiteli nekomunistických stran, které však byly z hlediska rozsahu a počtu osob zcela zanedbatelné a skončily neúspěchem. Většina veřejnosti se pomalu poddávala silnému vlivu komunistické ideologie.⁶

Ve všech velkých městech po celé Československé republice se konaly masové demonstrace, na kterých Klement Gottwald ve svých projevech seznamoval účastníky s komunistickým řešením vládní krize a vyzýval k ustavování akčních výborů Národní fronty. Svými sliby si komunisté získali právě tu potřebnou masovou podporu veřejnosti, která mimo jiné posloužila i jako jeden ze způsobů nátlaku na prezidenta E. Beneše (např. že nastane chaos ve státě, pokud nepřijme navrženou demisi a komunistické návrhy, apod.).⁷

2.5 Komunisté u moci

Události vygradovaly 25. února 1948. S definitivní platností byl ustanoven Ústřední akční výbor Národní fronty, komunisté získávali téměř plnou kontrolu nad tuzemským tiskem a také vrcholilo vyzbrojování Lidových milicí - ozbrojených složek KSČ, které nebyly vytvořeny ani nepůsobily v souladu s platnými zákony tehdejší republiky.

Pomyslnou definitivní tečkou za šestidenní vládní krizí bylo přijetí demise ministrů a jmenování nové Gottwaldovy vlády prezidentem Benešem, který tak podlehl masivnímu nátlaku komunistické strany, a nedobrovolně tak otevřel cestu vstříc novému - totalitnímu režimu.⁸ Důkazem o nátlaku na prezidenta Beneše jsou jeho vlastní slova, která řekl Gottwaldovi při podpisu demise: *„Ne všechen československý lid si přeje zánik demokracie, ale vy, pánové, a vámi vedená strana si přeje, abych svým podpisem zabil demokracii v Československu a zradil nejen sebe, ale i celému národu nejdražší přísahu, jež tkví ve slovech slibu Presidentu Osvoboditeli: Věrní zůstaneme. Jestli tak činím, tedy jenom proto, abych zabránil bratrovražedným bojům, jimiž mně vyhrožujete a jež jste schopni vyvolat. Věřím, že lid československý pochopí můj čin a při nejbližší příležitosti*

⁶ ČERMÁK, V. *Operace Srpen 1968 : o "psyopu", československé společnosti, problémech sovětského vládnutí a o mnoha dalších faktorech událostí roku 1968*. Praha : Naše vojsko, 2011, s. 49.

⁷ Rozhovor s panem Petrem Majcharčíkem, bývalým zástupcem šéfredaktora deníku MF, ze dne 12.01.2015.

⁸ ČAPKA, F., LUNEROVÁ, J. *1948 : Vítězný únor*. Brno : Edika, 2012, s. 58.

ve své většině prokáže, že jsou mu cizí metody, jichž užíváte, a že jste podceňovali mravnostní vyspělost, věrnost a demokratický smysl našeho lidu.“⁹

2.6 Ekonomický vývoj Československa 1948 - 1968

„Po tzv. vítězném únoru určovala ekonomickou koncepci československého státu výhradně komunistická strana. Ještě v roce 1948 došlo k další vlně znárodnění a na jeho sklonku byl soukromý sektor v československé ekonomice prakticky zlikvidován; poslední stopy soukromého podnikání (živnosti, dobrá řemesla) zanikly v průběhu 50. let. V zemědělství byl zahájen proces kolektivizace, završený na sklonku šedesátých let.“¹⁰

Prvním impulzem k rozvinutí společenské krize v Československu se v roce 1953 stala smrt 1. generálního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu Josifa Vissarionoviče Stalina a hned na to pak smrt československého prezidenta Klementa Gottwalda. S nadcházející měnovou reformou se plán KSČ na snadné vybudování socialismu stal jen pouhou iluzí, která ještě více prohlubovala krizi v Československu, nyní i na poli ekonomickém. Nečekané vyhlášení měnové reformy způsobilo, že tehdejší peníze v Československu přes noc ztratily téměř veškerou hodnotu, ačkoliv sám prezident republiky Antonín Zápotocký prohlašoval, že jakákoliv reforma rozhodně nepřichází v úvahu. Již zaběhnutý přidělový systém - neboli prodej na lístky - který byl v Československu zaveden už v roce 1939 byl zrušen 1. června 1953, a to i přesto, že přidělové lístky právě na měsíc červen byly obyvatelům vydány se značným předstihem. Stalo se tak v květnu 1953, což mělo zřejmě odpoutat pozornost společnosti od chystané měnové reformy a navodit tak dojem, že veškeré spekulace týkající se nových peněz jsou jen pouhá fáma. Dopad měnové reformy v Československu nejvíce pocítili živnostníci a drobní podnikatelé, kteří přišli téměř o celý provozní kapitál svých firem, což mělo za následek jejich postupné zavírání nebo převádění do státního sektoru či družstevního vlastnictví. Naopak z reformy nejvíce prosperovalo státní hospodářství, jemuž přinesla zisk přesahující 4 miliardy korun v nové měně a také Sovětský svaz, který za výrobu nových peněz inkasoval sumu vyšší než 27 milionů korun.¹¹

Válkou nepříliš poškozená československá ekonomika byla tímto krokem komunisty přivedena na pokraj hospodářského krachu. Výrazné změny se dotkly

⁹ ČAPKA, F., LUNEROVÁ, J. 1948 : *Vítězný únor*. Brno : Edika, 2012, s. 60.

¹⁰ BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 56.

¹¹ ŠKŇOUŘIL, E. *Koho nejvíce poškodila měnová reforma* [online]. Praha : MAFRA, 2003, 28.5.2003 [cit. 2015-01-15]. Dostupné z WWW: <http://finance.idnes.cz/koho-nejvice-poskodila-menova-reforma-dx3-/karty.aspx?c=A030526_120107_fi_osobni_zal>.

také příslušných odvětví těžkého a strojírenského průmyslu, které dospělo až do zásadní industrializace, kladoucí důraz zejména na zprůmyslnění některých málo rozvinutých oblastí na Slovensku. Hospodářské centrum vyvinulo tzv. centrálně direktivní systém, ve kterém řídilo ekonomiku prostřednictvím pětiletých plánů, závazných příkazů a přidělováním hmotných potřeb (suroviny, zboží). Díky tomu se ekonomika v zemi stabilizovala a v průběhu padesátých let učinil tento systém československou ekonomiku druhou nejrychleji rostoucí na světě. Hospodářské centrum bylo neustále kontrolováno komunistickou stranou, která neváhala do rozsáhlé industrializace výrazně investovat, což však vedlo ke stagnaci životní úrovně. Na počátku šedesátých let již bylo téměř nemožné udržet nastolenou cestu hospodářského růstu. To vedlo k jeho vyčerpání a Československo se tak dostalo do hospodářských problémů.¹²

Bylo zapotřebí výrazné ekonomické reformy, která se měla stát východiskem z ekonomických problémů republiky a vedla by zpět ke zcela prosperujícímu hospodářství. Jejím autorem se stal ekonom Ota Šik se spolupracovníky, kteří ji formulovali už v roce 1963. Podstata reformy se opírala zejména o zákaznickou poptávku a úspěšném prodeji výrobků na domácím i zahraničním trhu. Původní, přísně plánované hospodářství komunistickou stranou závisující zejména na striktním splnění objemu výroby dané plánem, bylo díky Šikově reformě v postupném útlumu. Snaha o prosazování ekonomické reformy začala sílit v období Pražského jara, kdy byl O. Šik dokonce místopředsedou vlády, ovšem okupace Československa v srpnu 1968 a následná tzv. normalizace znamenaly pro Šikovu reformu definitivní konec.¹³

2.7 Počátky Pražského jara

Počátek 60. let v Československu se nesl v duchu mnoha změn, a to jak na poli kulturním, tak i politickém. Jednou z těch nejvýraznějších byla nová ústava, přezdívaná socialistická, která svým zavedením potvrdila a posílila přítomnost totalitní moci v rámci republiky. Schválena byla ÚV KSČ v lednu v Národním shromáždění 11. července 1960. V roce 1960 došlo rovněž ke změně názvu republiky, kdy původní název Československá republika (ČSR), která byla dne 9. května 1948 deklarována na „lidově –

¹² BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 114.

¹³ BILÍK, P. *Ota Šik a jeho ekonomická reforma* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 2015-01-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1218-2-Ota+Šik+a+jeho+ekonomicka+reforma.aspx>>.

demokratickou“, byl nahrazen názvem Československá socialistická republika (ČSSR), který takto beze změn vydržel až do roku 1990.¹⁴

2.8 Reformní hnutí v Československu

Jako první markantní krok, který započal reformní hnutí, se dá označit svržení sochy J. V. Stalina v Praze na Letné v roce 1962. Výraznou roli v Československu měla v 60. letech kultura. Reformní proces se projevil především v literatuře, filmu, historii, sociologii, divadle, filozofii i politické publicistice. Mocným nástrojem v očích společnosti se stal tisk, kdy představitelé slovenské kulturní fronty, soustředění kolem časopisu *Kulturní život*, velice aktivně sledovali dění v československé politice a otevřeně kritizovali protislovenskou politiku A. Novotného a dožadovali se mj. federativního uspořádání republiky. V Čechách plnily podobnou funkci *Literární noviny*.¹⁵

Jednou z nejvýraznějších osobností Pražského jara se stal Alexander Dubček, který stál v čele reformního hnutí v období 1968 - 1969 jako první tajemník ÚV KSČ; ve funkci vystřídal A. Novotného v lednu 1968. Dubček si dokázal získat podporu lidí svým otevřeným vystupováním a současně tím dával národu naději v lepší, reformovanou socialistickou společnost. Ve své době měl Dubček opravdu velkou podporu občanů obou národů. Politika se po dlouhých letech opět začala stávat věcí veřejnou, což postupně směřovalo k celkovému uvolnění, které národ již tolik potřeboval. Dubček a s ním celý postupný vývoj v Československu se dokonce na krátký čas dostal do popředí světového dění. Lidé z celého světa se zájmem sledovali započaté reformy, mezi které patřilo otevření hranic, svoboda slova včetně kritiky, rozmohla se umělecká tvorba a publicistika. Přestože celý tento proces vedl k postupnému uvolňování ze sevření totalitního režimu, Československý stát i nadále zůstával jako součást sovětského bloku socialistickou zemí a s vedoucí úlohou komunistické strany. Zároveň však přecházel v postupnou demokratizaci a současně s tím se více přibližoval Západu a sblížoval se s kapitalistickou společností a kulturou.¹⁶

¹⁴ NĚMEC, V., BAREK, D. *60. léta v Československu. Pražské jaro 1968* [online]. 2014 [cit. 2015-01-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.dejepis.com/ucebnice/60-leta-v-ceskoslovensku-prazske-jaro-1968>>.

¹⁵ BENČÍK, A. *Operace Dunaj, aneb, Internacionální vražda Pražského jara*. Praha : Krutina Jiří - Vacek, 2013, s. 45.

¹⁶ REIMAN, M. *Rusko jako téma a realita doma a v exilu : vzpomínky na léta 1968-1989*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008, s. 64.

2.9 Socialismus s lidskou tváří

V tomto čase Dubček opatrně hovořil o „socialismu s lidskou tváří“ nebo o „třetí cestě.“ Vývoj událostí na jaře 1968 však nebyl pouze Dubčekovou zásluhou. Zapojila se téměř celá společnost, hnutí podpořila celá řada umělců, herců a také mnoho osobností, což byl v té době jeden z klíčových faktorů pro úspěšné udržení reform. Ty však měly i své zaryté odpůrce, mezi které patřil mj. prezident Novotný a konzervativní stalinisté, kteří procesu reformem všemožně bránili. Dubček společně se svými blízkými však dokázali odolat protireformnímu hnutí, což následně vedlo k odstavení prezidenta Antonína Novotného z funkce. Zároveň dokázali také podržet ochrannou ruku nad demokratizačními procesy. Byl rovněž zahájen velice tvrdý boj s korupcí, která v té době ve straně za Novotného nabrala velice nelichotivých rozměrů. Postupně byly odhalovány zločiny vysokých státních úředníků, jak na poli státní správy, tak v armádě. Tato šokující odhalení jen posílila touhu národa po změnách a po novém vedení. Jedním z posledních kroků mělo být zvolení nového vedení ÚV KSČ, kde by podle očekávání získali reformisté většinu křesel nebo dokonce všechna.¹⁷

V tu chvíli bylo nejvyšším představitelům SSSR v čele s Leonidem I. Brežněvem jasné, že se v Československu rozběhly věci, které se nedají jen tak zastavit. Sovětský svaz už téměř ztratil v Československu veškerou podporu, avšak vnímal tuto zemi jako významný strategický bod v Evropě a přijít o něj by znamenalo ztratit mnohem více. A proto v srpnu 1968 dostala s definitivní platností „zelenou“ dlouho připravovaná vojenská operace s krycím názvem „Dunaj“, která vrátila zemi násilným způsobem zpět do područí sovětských stalinistů a nastolila dobu normalizace.¹⁸

2.10 Příprava operace Dunaj

Operace Dunaj byl krycí název pro vpád vojsk Varšavské smlouvy (PLR, MLR, NDR* a BLR) v čele se Sovětským svazem do Československa v roce 1968. *Pozn. Dodnes se vedou diskuse, zda se okupace Československa v roce 1968 účastnila vojska Německé demokratické republiky (NDR). Údajně na Brežněvovo doporučení stála pouze na hranicích, aby veřejnost nebyla pobouřena dalším vstupem německých vojsk na československé území. Tyto informace však nejsou podloženy dokumenty a o přítomnosti vojsk NDR v ČSSR svědčí pouze rozhlasové relace, které byly uváděny v rádiu hned 21. srpna 1968. Tato, od konce 2. světové války, největší vojenská operace

¹⁷ BENČÍK, A. *Téma : Alexander Dubček*. 2. vyd. Praha : Křesťanskosociální hnutí, 2012, s. 196.

¹⁸ BENČÍK, A. *Operace Dunaj, aneb, Internacionální vražda Pražského jara*. Praha : Krutina Jiří - Vacek, 2013, s. 227.

v Evropě měla potlačit údajnou kontrarevoluci v Československu, a definitivně tak ukončit proces postupné demokratizace, kterou rozvíjelo reformní hnutí Pražské jaro.

Jmenování reformisty Alexandera Dubčeka do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ do určité míry zahájilo proces přípravy celé vojenské operace. Dne 8. dubna 1968 svolal tehdejší ministr obrany SSSR, maršál Andrej A. Grečko, poradou nejvyšších představitelů Sovětské armády a velitelů sovětských vojsk, dislokovaných v zemích Varšavské pětky. Na této poradě byla za souhlasu Leonida I. Brežněva vydána přísně tajná „Direktiva“ k okamžitému zahájení příprav operace „Dunaj“ - násilné, vojenské intervence proti Československu.¹⁹

Přípravy se uskutečňovaly v rámci nejvyššího stupně utajení tak, aby o nich československé reformní vedení nezískalo do poslední chvíle jakékoliv informace. Samotná operace byla navíc maskována řadou cvičení vojsk Varšavské smlouvy na území Československa nebo sousedních států v bezprostřední blízkosti hranic. Jedním z nich bylo cvičení s krycím názvem „ŠUMAVA“, které se uskutečnilo v období 20. - 30. června 1968 (cvičení ŠUMAVA v roce 1966 předcházelo rovněž spojenecké cvičení na území ČSSR pod názvem VLTAVA). Vojenského cvičení se, mimo jiné za přímé účasti prezidenta Ludvíka Svobody, zúčastnilo okolo 24 tisíc vojáků (z toho téměř 18 tisíc spojeneckých), 79 tanků (z toho 68 spojeneckých) a 87 letadel nebo vrtulníků (z toho 66 spojeneckých). Celkový počet vojáků zapojených do cvičení na území NDR, Polska, SSSR a Maďarska se odhadoval na 30 až 40 tisíc.²⁰

Necelý měsíc před invazí byl Brežněv se situací v Československu značně znepokojen. Vnímal Československo jako jistý strategický bod v Evropě a opakovaně vyhlášoval do světa jménem SSSR: „*Socialistické Československo nikomu nedáme.*“ Poslední sovětské jednotky, které tu po cvičení „Šumava“ zůstaly, opouštěly Československo 3. srpna 1968. V tu dobu již bylo Brežněvovi zcela jasné, že cvičení, vedoucí k nevyhnutelnému následnému vojenskému vpádu do Československa je s definitivní platností ukončeno, a v tuto chvíli tak nic nebránilo následnému započítí celé operace.²¹

¹⁹ BENČÍK, A. *Operace Dunaj, aneb, Internacionální vražda Pražského jara*. Praha : Krutina Jiří - Vacek, 2013, s. 228.

²⁰ BENČÍK, A. *Operace Dunaj, aneb, Internacionální vražda Pražského jara*. Praha : Krutina Jiří - Vacek, 2013, s. 229.

²¹ ŠACH J. *Vojenské cvičení Šumava. Předzvěst konce Pražského jara 1968* [online]. Praha, 1999 [cit. 2015-01-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.vhu.cz/vojenske-cviceni-sumava-predzvest-konce-prazskeho-jara-68/>>.

2.11 Jednání v Čierne nad Tisou

Necelý jeden měsíc před napadením Československa vojsky Varšavské smlouvy se na východním Slovensku v Čierne nad Tisou uskutečnilo jednání mezi Leonidem Brežněvem a Alexanderem Dubčekem. Jednání politiků se konalo v železničním vagonu, který byl součástí zvláštního vlaku, kterým přicestoval Brežněv s dalšími sovětskými politiky a doprovodem na nádraží v Čierne nad Tisou 29. července 1968. Obsahem jednání ze strany Brežněva bylo „přivést Dubčeka k rozumu.“ Je známo, že Dubček velmi dobře mluvil rusky, a proto nepotřeboval tlumočníka. V 50. letech studoval vysokou politickou školu v Moskvě a s Brežněvem si důvěrně tykali. Brežněv ho oslovoval familiérně Saša. Předmětem jejich rozhovoru bylo obvinění Československa z kontrarevoluce, které Dubček striktně odmítal. Dubčekovo vedení tenkrát dokonce odmítalo dát souhlas k tzv. internacionální pomoci při obraně socialismu v jiné zemi. Brežněv byl jiného mínění. Přímou uvedl: „*Dali jste nám slib, že budete bojovat. Ze své strany však prohlašujeme, že jsme ochotni vám v tomto boji poskytnout neomezenou pomoc. A jsme na tuto pomoc už plně připraveni. Kdyby se náš plán zhatil, bylo by těžké svolávat nějaké nové setkání. To říkám zodpovědně. Proto vám přijdeme na pomoc.*“²²

Schůzka obou stran trvala celé čtyři dny a dodnes se historikové přou o obsah rozhovoru, který mezi sebou vedli Dubček s Brežněvem 31. července. Jejich rozhovor byl zcela soukromý a nebyl z něho pořízen žádný záznam. Je ovšem zřejmé, že jednání vyvolané SSSR bylo posledním varováním československým komunistům před možnou okupací, která by zastavila probíhající reformní proces Pražského jara. Je rovněž potvrzeno a doloženo, že v průběhu setkání se sovětskou delegací předal člen československé delegace Antonín Kapek (později předseda Městského výboru KSČ a člen předsednictva ÚV KSČ, v roce 1989 spáchal sebevraždu) tzv. Zvací dopis, který požadoval vojenský zásah v ČSSR. Za klíčové datum setkání v Čierne nad Tisou je považován 1. srpen. Brežněv tehdy vyslovil svoje čtyři požadavky vůči Dubčekovi²³:

1. Dubčekovo vedení KSČ obnoví centrální kontrolu nad stranickým aparátem a sdělovacími prostředky.
2. Zakáže KAN a K 231.

²² Stenozáznam společného zasedání předsednictva ÚV KSČ a politbyra ÚV KSS ze dne 31. července 1968 [online]. Praha : Česká televize, 2013, 29.7.2013 [cit. 2015-01-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/236281-1968-cierna-nad-tisou-misto-kde-mel-dubcek-podlehnout/>>.

²³ Stenozáznam společného zasedání předsednictva ÚV KSČ a politbyra ÚV KSS ze dne 31. července 1968 [online]. Praha : Česká televize, 2013, 29.7.2013 [cit. 2015-01-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/236281-1968-cierna-nad-tisou-misto-kde-mel-dubcek-podlehnout/>>.

3. Nepřipustí obnovu sociálně demokratické strany.
4. Provede kádrové změny na strategických místech.

Závěr schůzky v Čierne n. Tisou však byl rozpačitý. Kromě souhlasu s poradou šesti stran (nejvyšší představitelé komunistických a dělnických stran SSSR, PLR, NDR, MLR, BLR, RLR) v Bratislavě (3. srpen 1968) se politikové na ničem nedohodli. Brežněv se údajně domníval, že informaci o dalším postupu KSČ (viz. výše 4 body) může považovat za závazný slib ze strany Dubčeka a dohody že ihned budou plněny. Tímto setkáním a následné bratislavské schůzce byla okupace Československa odložena o pár dní.

Historik Jan Křen, bývalý poradce člena ÚV KSČ Josefa Smrkovského, který byl účasten jednání v Čierne nad Tisou, ke schůzce uvedl: „*Z Čierne jsme odjeli s umírněným optimismem, že se to povedlo uhrát. Krieger se Smrkovským předvídali, že hrozí intervence. Dnes víme, že to Sověti měli připravené.*“²⁴

²⁴ HEŘMÁNEK, J. *Zavinil A. Dubček 21. srpen 1968* [online]. Praha : MAFRA, 2012, 14.9.2012 [cit. 2015-01-30]. Dostupné z WWW: <<http://jirihermanek.blog.idnes.cz/c/287386/Zavinil-A-Dubcek-21-srpen-1968.html>>.

3 Vznik a vyhlášení Brežněvovy doktríny

Důležitým mezníkem roku 1968 se stal důsledek krizového stavu celé společnosti (zejména v hospodářství ČSSR), kdy se v části KSČ objevila snaha o analýzu příčin nespokojenosti populace. Než byla doktrína „oficiálně“ ohlášena a uplatňována v praxi, v Československu se uskutečnily převratné události, které určovaly směr politického a společenského vývoje na konci 60. let.

3.1 Společenská krize

Přestože se ve společnosti a zvláště ve společenském životě začaly projevovat různé názorové směry, rozhodujícími byly činnosti, které by uskutečnily rozsáhlé společenské přeměny.

V nich se promítaly odlišné zkušenosti, názory a postoje několika generací lidí, kteří byli tehdejším režimem poškozeni, ale i privilegováni a vedle nich stáli řadoví komunisté i nestraníci. Zastoupeny byly všechny společenské vrstvy. Reformní hnutí tedy nemělo pevnou a jednotnou strukturu. Jediným jednotícím prvkem byla nespokojenost se stavem společnosti, která se začala projevovat také různými formami veřejné kritiky. Základními opěrnými body tohoto hnutí se staly vědecké a státní instituce, vysoké školy a především redakce denního tisku a časopisů.²⁵

3.2 Události roku 1967

Lednovým a následně srpnovým událostem předcházely ty, které se staly v průběhu roku 1967, kdy vládnoucí systém začal procházet vážnou krizí a bez nichž by se Pražské jaro nemohlo projevit v plném „rozpuku.“ Už v červnu 1967 došlo na IV. Sjezdu spisovatelů k veřejné kritice kulturních i politických poměrů. Vedení KSČ na ni reagovalo vyloučením svých kritiků ze strany, ale přitom se začalo samo postupně dostávat do izolace. Na podzim roku 1967 se navíc stále zřetelněji projevovala názorová nejednotnost v KSČ a na prvního tajemníka KSČ a prezidenta republiky Antonína Novotného byl vyvíjen ze strany Dubčekovy proreformní kliky stále větší tlak a kritika. Dubčekovo křídlo postupně získalo početní převahu, která v lednu 1968 vyústila ve změny ve stranickém vedení. Díky tomu mohly být následně prováděny hlubší

²⁵ BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 101.

politické, ekonomické a společenské reformy. Alexander Dubček byl zvolen I. tajemníkem ÚV KSČ.²⁶

3.3 Akční program KSČ

Základní reformní postupy formulovala KSČ v dubnu 1968 do Akčního programu. Postupné uvolňování politické situace a celková politická liberalizace umožnily začít utvářet prvky občanské společnosti (vznikaly nezávislé studentské nebo odborové organizace, K 231, Klub angažovaných nestraníků – KAN, dokonce se vyskytl pokus obnovit sociálně demokratickou stranu). V socialistickém táboře rostlo znepokojení nad politickou situací v ČSSR, a tak byla do Drážďan 23. - 24. března 1968 svolána schůzka představitelů BLR, MLR, NDR, PLR a SSSR a Československou delegací. Jejimi členy byli Dubček, Lenárt, Černík, Kolder, Biřák. Naši představitelé politické moci byli ostře kritizováni za poměry v Československu. Poprvé zde zazněl výraz, že v ČSSR je „plíživá kontrarevoluce“.

Důležitým momentem byla abdikace Antonína Novotného z funkce prezidenta (22. 3. 1968) a volba (30. 3. 1968) nového, kterým se stal Ludvík Svoboda. Celkové uvolnění ve společnosti přerostlo ve vydání manifestu Dva tisíce slov (červen 1968), který sestavil spisovatel a novinář Ludvík Vaculík (zemřel 6. 6. 2015). Manifest se ale nakonec stal také jedním z důvodů pro urychlení příprav vojenského zásahu v ČSSR.²⁷ Jedním z posledních a také nejdůležitějších jednání na vrcholné úrovni bylo to v Čierne nad Tisou (viz předcházející kapitola).

3.4 Okupace Československa v srpnu 1968

Dodnes není vyjasněna situace, kolik „spřátelených armád“ vlastně v noci z 20. na 21. srpna překročilo hranice suverénního Československa. Historie uvádí, že celkem pět: SSSR, Polsko, NDR, Bulharsko a Maďarsko. Naopak v archivech, z nichž prozatím neproniklo dostatek informací na veřejnost, je uvedeno, že sám Brežněv rozhodnul, že do ČSSR vojska NDR nevstoupí a mají vyčkávat pouze na hranicích. Archivy uvádějí strohé informace, že armádu NDR „zastupovali“ pouze vojenští specialisté. Je zajímavé, že o přesné podání informací dodnes nikdo nepožádal dosud žijící osoby na česko-německém pohraničí, které by jistě podaly svědectví. Další dva státy

²⁶ BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 101-102.

²⁷ RIPELLINO, A. *Praha, 21. července 1968* [online]. Olomouc : Burian a Tichák, s. r. o., 2008, [cit. 2015-07-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=084&clanek=040822>>.

– členové Varšavské smlouvy – Albánie a Rumunsko, se vojenského zásahu nezúčastnily. Albánie byla členem paktu od roku 1962, ale jak uvádějí některé prameny – jednalo se o velmi pasivního člena. V Rumunsku rozhodoval o politickém dění prezident Nicolae Ceaucescu. Ten rozhodl, že „Československu vojenskou pomocí nepomůže.“

V noci z 20. na 21. srpna 1968 bylo Československo násilně obsazeno vojsky pěti socialistických zemí, států Varšavské smlouvy. Jedinou pozitivní událostí dalších srpnových dnů byl nenásilný odpor občanů, kterým se podařilo zabránit vytvoření „revoluční dělnicko-rolnické vlády“, kterou prosazovali komunisté Vasil Biľak, Alois Indra a další. Těmto soudruhům je rovněž připisováno autorství tzv. „Zvacího dopisu“, kterým byli čelní představitelé SSSR osloveni a požádáni o „bratrskou pomoc při zabránění propuknutí kontrarevoluce v Československu.“ Hlavními představiteli nové revoluční dělnicko-rolnické vlády měli být právě tito komunisté, a to i podle představ politického vedení SSSR.²⁸

Podpis Moskevského protokolu ze srpna 1968 (viz Přílohy č. I a č. II), který signovali Ludvík Svoboda, Alexander Dubček, Josef Smrkovský, Jiří Černík (*pozn. aut.* František Kriegl jediný odmítl) a další političtí představitelé (např. Gustáv Husák), vzniku této „loutkové“ vlády zabránil. Podpisem protokolu však fakticky skončilo období Pražského jara 1968.²⁹

3.5 Průběh okupace Československa v srpnu 1968

Sovětská vojska operovala především v centru Čech. Poláci obsadili část území Slovenska a ČSSR (sever), Maďaři a Bulhaři se „podělili“ o jih. Východ Slovenska obsadila rovněž sovětská armáda, podobně jako západní hranice ČSSR.³⁰ Hlavně byly obsazeny centrální úřady, letiště, nádraží a další strategické objekty ve všech velkých a důležitých městech. Vojáci ČSLA museli zůstat v kasárnách, která byla obklíčena. Na pražském ruzyňském letišti přistávala letadla s vojáky i vojenskou technikou. Jedno za druhým. Vojáci obsadili budovu Československého rozhlasu a Československé televize. Důležité vysílače, telefonní ústředny apod. Rozhlas i televize vysílaly z náhradních „ilegálních“ studií (pracovišť). Tehdejší Veřejná bezpečnost (dnes Policie ČR) asistovala při demonstracích a srážkách civilistů s okupanty. Většina jejich

²⁸ BENČÍK, A. *Operace Dunaj, aneb, Internacionální vražda Pražského jara*. Praha : Krutina Jiří - Vacek, 2013, s. 232.

²⁹ BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 102.

³⁰ BĚLOŠEVSKÝ, D., PAZDERKA, J. *Invaze 1968. Ruský pohled : ruský pohled*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2011, s. 87.

příslušníků ovšem stála na straně Čechoslováků a snažila se zabránit zbytečnému krveprolití. Přestože byl odpor neozbrojených civilistů od počátku marný, podařilo se jím zabránit vzniku kolaborantské Dělnicko-rolnické vlády, a navíc byla celosvětově zdiskreditována politika SSSR. Veřejný odpor v ulicích měst trval celý jeden týden. Pak ustal a společnost se pomalu začala vracet do normálního, běžného života.³¹

V pražském ČKD ve Vysočanech se hned druhý den (22. srpna) konal XIV. mimořádný sjezd KSČ. Na něm byl zvolen nový ústřední výbor v čele s A. Dubčekem. Sjezdu se však na zákrok G. Husáka nezúčastnili (až na pár výjimek) slovenští delegáti.

Do Moskvy odletěla šestadvacetičlenná vládní a stranická delegace v čele s prezidentem Ludvíkem Svobodou 23. srpna, k podpisu tzv. Moskevského protokolu (Podmínky Moskevského protokolu, viz Příloha č. II této práce) přinuceni pod psychickým nátlakem ze strany sovětských politiků. Sovětskou stranu zastupoval L. I. Brežněv, A. Kosyging a další představitelé politbyra (viz jmenný seznam delegací, Příloha č. I).

3.6 Vojenské síly na území ČSSR

V průběhu okupace bylo do konkrétní akce DUNAJ nasazeno téměř 500 tisíc ozbrojených vojáků, 6 300 tanků a těžké vojenské techniky. Ve skutečnosti to představovalo 27 bojových divizí (z toho 12 tankových, 13 motostřeleckých, 2 výsadkové a 1 leteckou armádu, včetně speciální jednotky). Akci velel sovětský generál J. G. Pavlovskij. Vozidla okupantů byla pomalována bílými pruhy – tzv. invazními pruhy, které měly zabránit případné střelbě spřátelených jednotek.³² Důvod byl prostý: tehdejší ČSLA byla vybavena stejnou technikou jako okupanti. Tímto způsobem se tedy odlišovala vojska okupantů od svých nepřátel ČSLA, ovšem rovněž plnohodnotného člena Varšavské smlouvy.³³ *Pozn. aut.* „Invazní pruhy“ byly poprvé použity za 2. světové války, např. při vylodění spojenců v roce 1944 v Normandii při operaci Overlord.

³¹ BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 102.

³² SLOUKA, J. *Technika a značení okupačních vojsk v Československu po roce 1968. Značení techniky : značení vozidel po Srpnu 68* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-01-18]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/1968/1968_armada_sssr_04_01.php>.

³³ SLOUKA, J. *Technika a značení okupačních vojsk v Československu po roce 1968. Značení techniky : značení vozidel po Srpnu 68* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-01-18]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/1968/1968_armada_sssr_04_01.php>.

Dalším výsledkem srpnové okupace byly oběti na životech. Při střetech s vojáky a při dopravních nehodách způsobených vojenskou technikou zemřelo celkem 108 Čechoslováků.³⁴ Okupační armády rovněž utrpěly ztráty na životech. Sověti v průběhu invaze přiznali 96 mrtvých.

Další velkou ztrátou pro Československo byla emigrace zhruba 300 tisíc osob (průběžně od 1968 do roku 1989), z toho téměř 70 tisíc jich emigrovalo ještě v průběhu invaze. Mnoho Čechů a Slováků v té době trávil své dovolené v zahraničí, a tak požádali o politický azyl v Německu, Rakousku, Jugoslávii a dalších zemích.

3.7 Ohlasy na okupaci

Ohlas na okupaci v Československu byl zřejmý po celém světě. Hlavní města Česka i Slovenska navštívily zpravodajské štáby hromadných sdělovacích prostředků téměř z celého světa. Na základě událostí prvních srpnových dnů v ČSSR se dokonce sešla Rada bezpečnosti OSN.³⁵ Sovětský zástupce Jakov Malik však prohlásil, že se v Československu nic zvláštního neděje a vše funguje normálně. Předloženou rezoluci RB OSN nakonec schválilo 10 států. SSSR a Maďarsko byly proti a Indie, Pákistán a Alžírsko se zdržely hlasování.³⁶ Zajímavý byl postoj politiků USA. Ti na dění v ČSSR nijak nereagovali. Pro ně byla důležitější bilaterální dohoda se SSSR a poválečné rozdělení Evropy. Rovněž britští politikové nechtěli svými postoji ohrozit obchodní vztahy se SSSR a dalšími socialistickými zeměmi.³⁷

O odmítnutí Rumunska připojit se k invazi už padla zmínka. Jugoslávie dokonce nabídla ČSSR materiální pomoc a vyjádřila podporu tehdejšímu vedení KSČ. V Polsku se na protest proti invazi veřejně 8. září 1968 upálil na varšavském stadionu Ryszard Siwiec. *Pozn.* Polák se upálil na Dožínkových slavnostech před tisíci lidmi. Na popáleniny zemřel po 4 dnech ve varšavské nemocnici. Polská média informovala,

³⁴ BILÍK, P. *Oběti srpnové okupace a nepokoju v roce 1969* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 2015-01-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1090-2-Obeti+srpnove+okupace+a+nepokoj+u+v+roce+1969.aspx>>.

³⁵ PODZIMKOVÁ, D. *Srpen 1968 : Svět zpovzdálí sledoval české drama* [online]. Praha : EMPRESA MEDIA, 2007, 20.8.2007 [cit. 2015-02-02]. Dostupné z WWW: <http://tyden.cz/rubriky/domaci/historie/srpen-1968-svet-zpovzdali-sledoval-ceske-drama_19794.html?showTab=diskutovane#.VYwQc_ntmko>.

³⁶ PODZIMKOVÁ, D. *Srpen 1968 : Svět zpovzdálí sledoval české drama* [online]. Praha : EMPRESA MEDIA, 2007, 20.8.2007 [cit. 2015-02-02]. Dostupné z WWW: <http://tyden.cz/rubriky/domaci/historie/srpen-1968-svet-zpovzdali-sledoval-ceske-drama_19794.html?showTab=diskutovane#.VYwQc_ntmko>.

³⁷ Rozhovor s panem Petrem Majcharčíkem, bývalým zástupcem šéfredaktora deníku MF, ze dne 02.02.2015.

že se jednalo o duševně chorého člověka. Vlastně se tak stal první „živou pochodní“, která se vztahovala k událostem ČSSR.³⁸

V Moskvě vystoupilo s protestem proti okupaci 25. srpna na Rudém náměstí osm politických aktivistů (Konstantin Babickij, Taťána Bajevová, Larisa Bogorazová, Natalja Gorbaněvská, Vadim Delone, Vladimír Demljuga, Pavel Litvinov, Viktor Fajnberg). Všichni byli zatčeni a strávili několik let v sovětských věznicích a psychiatrických ústavech.³⁹

3.8 Stahování okupačních vojsk

Už v průběhu září až do 4. listopadu 1968 opouštěly Československo armády Polska, Maďarska, Bulharska a (NDR). Na našem území zůstali pouze Sověti, a to až do roku 1991, kdy je „přátelsky vyprovodil“ tehdejší politik a hudebník Michael Kocáb. Sověti si z ČSSR vytvořili silný val proti „západním imperialistům“ o síle 150 tisíc lidí ve 33 lokalitách. Do užívání jim byly předány některé důležité vojenské objekty, kasárna, zvláštní vojenská území (vojenský prostor). Největší byly v Milovicích, na Libavé a v Ralsku. V Milovicích bylo zřízeno sovětské velitelství Střední skupiny vojsk. Pro ženy a děti sovětských důstojníků zde bylo vybudováno město s tisícovkou bytů.

Celá současná veřejnost dnes svobodně odsuzuje okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Autoři tzv. Zvacího dopisu – Alois Indra, Drahomír Kolder, Oldřich Švestka, Antonín Kapek a Vasil Biľak však nikdy odsouzení za vlastizrada nebyli, ani podle tehdejších i současných zákonů. Všichni jmenovaní už zemřeli.⁴⁰

3.9 Brežněvova doktrína

Brežněv: „*Máme právo vojensky zakročit kdekoliv v socialistickém táboře, kde je socialismus ohrožen.*“ Brežněvův argument, o který se opírala později „jeho“ doktrína, je uveden v úvodu této bakalářské práce – a vyjadřuje opravdu všechno...

³⁸ PODZIMKOVÁ, D. *Srpen 1968 : Svět zpovzdálí sledoval české drama* [online]. Praha : EMPRESA MEDIA, 2007, 20.8.2007 [cit. 2015-02-02]. Dostupné z WWW: <http://tyden.cz/rubriky/domaci/historie/srpen-1968-svet-zpovzdali-sledoval-ceske-drama_19794.html?showTab=diskutovane#.VYwQc_ntmko>.

³⁹ PODZIMKOVÁ, D. *Srpen 1968 : Svět zpovzdálí sledoval české drama* [online]. Praha : EMPRESA MEDIA, 2007, 20.8.2007 [cit. 2015-02-02]. Dostupné z WWW: <http://tyden.cz/rubriky/domaci/historie/srpen-1968-svet-zpovzdali-sledoval-ceske-drama_19794.html?showTab=diskutovane#.VYwQc_ntmko>.

⁴⁰ Rozhovor s panem Petrem Majcharčíkem, bývalým zástupcem šéfredaktora deníku MF, ze dne 02.02.2015.

Brežněvova doktrína ve skutečnosti omezovala suverenitu jednotlivých zemí začleněných do socialistického tábora a tím umožňovala mocenský zásah a případnou intervenci, kdyby měla být ohrožena pozice prosovětského komunistického vedení kdekoliv. Pokud by se některá země odklonila od socialistického tábora a od stanoveného sovětského modelu, přispěchala by mu na pomoc tzv. internacionální pomoc.⁴¹ Brežněvova myšlenka byla jasná a nikdy nikým z jeho podřízených nebo někým jiným z celého socialistického tábora nebyla kritizovaná. Obrana socialistického zřízení ve kterémkoliv socialistickém státu i prostřednictvím vojenské síly byla dána a často ji komunističtí politikové nazývali také „bratrskou pomocí“.

Brežněvova myšlenka byla rychlejší, než její vyřčení nahlas. Dobové dokumenty dokazují, že se tak stalo a její naplnění se začalo uskutečňovat teprve po srpnové invazi vojsk Varšavské smlouvy do tehdejší ČSSR, proto ji nelze považovat za hlavní ideu pro vpád spojeneckých vojsk do Československa.⁴²

Brežněvovu doktrínu lze rovněž charakterizovat a chápat jako jeho osobní přístup k událostem Pražského jara. A přitom se vůbec nejedná o její pojmenování jeho jménem. Termín Brežněvova doktrína poprvé použili západní komentátoři ve zpravodajství k srpnovým událostem 21. srpna 1968. Oficiálně tedy Brežněv doktrínu nevyhlásil, ale důležité pro něho bylo, že se jí řídil.⁴³

Proto Brežněvova doktrína narušila stereotyp roku 1968, kdy celá československá společnost podlehla iluzi, že žije v suverénním svobodném státě. Exemplární vpád armád pěti zemí – Sovětského svazu, (NDR), Polska, Maďarska a Bulharska a následná sovětská okupace všechny vyvedla z omylu. Leonid Brežněv nám dodatečně vysvětlil, jak se věci mají: Československo se stalo součástí vojenského paktu zvaného Varšavská smlouva. Proto byla jeho suverenita omezena, stejně jako suverenita dalších členských států kromě Sovětského svazu. Československo se rychle změnilo v jednu z mnoha gubernií, která si byla dobře vědoma, že politickou linii určují úvodníky Moskevské pravdy a centrum moci ve vlastní zemi není na Pražském hradě, ale na sovětském velvyslanectví. Tak všichni pochopili doktrínu omezené suverenity.

⁴¹ PETRÁČEK, Z. *Brežněvova doktrína* [online]. Praha : MAFRA, 2007, 20.8.2007 [cit. 2015-02-14]. Dostupné z WWW: <http://www.lidovky.cz/breznevova-doktrina-0lu-nazory.aspx?c=A080817_120419_in_nazory_hel>.

⁴² BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 105.

⁴³ *Brežněv – ten, který stál za stagnací sovětské společnosti* [online]. Praha : Česká televize, 2008, 10.11.2008 [cit. 2015-07-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kalendarium/35274-breznev-ten-ktery-stal-za-stagnaci-sovetske-spolecnosti/?mobileRedirect=off>>.

Československo se stalo jakýmsi „pokusným králíkem“ aplikace Brežněvovy doktríny, která se rovněž nazývá doktrínou omezené suverenity.⁴⁴

⁴⁴ *Brežněv – ten, který stál za stagnací sovětské společnosti* [online]. Praha : Česká televize, 2008, 10.11.2008 [cit. 2015-07-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kalendarium/35274-breznev-ten-ktery-stal-za-stagnaci-sovetske-spolecnosti/?mobileRedirect=off>>.

4 Dopady Brežněvovy doktríny na politickou situaci v ČSSR

Celá československá společnost se zpočátku domnívala, že se brzy podaří odstranit důsledky okupace. Brzy se ukázalo, že invaze armád byla startem k dlouhodobému procesu utužování moci komunistických dogmatiků a jejich přísluhovačů.

4.1 Důsledky okupace

Zpočátku, alespoň do konce roku 1968, se život v ČSSR dostal do běžných kolejí, jak tomu bylo před událostmi 21. srpna. Od počátku roku 1969 ovšem nastal rozhodující obrat, který ještě pořád nenasvědčoval tomu, jak se bude situace vyvíjet dál – především v 70. a 80. letech.⁴⁵ Např. mezi lidmi se vytvořil názor, že přátelství se SSSR je nesmysl. Důkazem toho bylo vítězství našich hokejistů nad SSSR ve Stockholmu v březnu 1969. Tenkrát se v Praze a ostatních městech znovu objevily např. nápisy: „*Vy na nás s tanky, my vám dáme branky.*“ Celé Československo tehdy bouřlivě oslavovalo vítězství našich hokejistů. Československá StB této davové psychózy využila k akci „*Aeroflot*“, kdy na Václavském náměstí byla rozbita jedna z výkladních skříní této sovětské letecké společnosti. Několik osob bylo zatčeno, ale později propuštěno. Při prvním výročí okupace vyšli lidé do ulic. Největší protesty se konaly na Václavském náměstí v Praze, ale ty byly krvavě potlačeny Veřejnou bezpečností a příslušníky Lidových milicí. Všechny protisovětské demonstrace bývaly potlačovány hrubou silou hned ve svých zárodcích.⁴⁶

Násilné ukončení obrodného procesu připravilo veřejnosti pocit bezvýchodnosti, bezmoci a nemožnosti změnit jakýmkoliv způsobem politickou realitu. Nálady obyvatelstva byly velmi negativní, politická aktivita, která provázela celý rok 1968, viditelně poklesla až na hranici absolutní pasivity. Československo se přiblížilo éře tzv. normalizace.

⁴⁵ BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 109.

⁴⁶ BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 109.

4.2 Sebeupálení Jana Palacha

V KSČ byly zahájeny tzv. prověrky, po kterých následovaly „stranické čistky“. Ještě na počátku roku 1969 – v lednu – se na protest proti situaci v ČSSR upálil student Filosofické fakulty UK v Praze Jan Palach. Veškeré dění kolem Jana Palacha už při samotném pohřbu bylo v zájmu StB, která po celou dobu až do listopadu roku 1989 vlastně nespustila z očí a pronásledovala všechny osoby, které přicházely uctít jeho památku zpočátku na Olšanský hřbitov v Praze a později v rodných Všetatech, kam byly jeho ostatky tajně převezeny.⁴⁷

4.3 Normalizace ve straně i ve společnosti

Normalizace, tak se nazývá dlouhé údobí našich moderních dějin, kdy se přední posrpnoví politikové snažili o návrat politických a společenských poměrů v Československu zpět k tzv. neostalinskému modelu.⁴⁸ Normalizace měla v ČSSR hned několik etap. Státnice občanů byly prověřovány a straníci byli podrobeni „politickým prověrkám“ a mnozí také následným politickým čistkám. Stranické čistky byly zahájeny mnohem dříve, než sama normalizace. Signálem k jejich spuštění byl podpis Moskevského protokolu v srpnu 1968. Prvními oběťmi byli vládní a straníční představitelé – např. František Kriegel, který odmítnul připojit svůj podpis do Moskevského protokolu.⁴⁹

Politický kurz se výrazně změnil v dubnu 1969, kdy se do čela KSČ (17. dubna 1969) postavil ve funkci I. tajemníka Gustáv Husák. Ten nahradil Alexandra Dubčeka. Dubček do října 1969 působil v politice jako předseda Federálního shromáždění (*Pozn.* v této funkci podepsal 22. srpna 1969 takzvaný **pendrekový zákon**, který umožnil brutální perzekuci demonstrantů po 21. srpnu 1969). Pendrekový zákon přijalo předsednictvo Federálního shromáždění (plénium FS tehdy nezasedalo), a nakonec byl jmenován velvyslancem v Turecku, kde působil do konce roku 1970, kdy byl vyloučen z KSČ a z velvyslanecké funkce odvolán. Dál pracoval jako dělník na Slovensku, v Bratislavě.⁵⁰

⁴⁷ LEDERER, J. *Jan Palach - Zpráva o životě, činu a smrti českého studenta*. Praha : Malý princ, 2014, s. 96.

⁴⁸ BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 109.

⁴⁹ BUREŠ, J. *Tzv. Moskevský protokol (1968)* [online]. Dobříš, 2009 [cit. 2015-02-14]. Dostupné z WWW: <[http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Tzv.%20Moskevsk%C3%BD%20protokol%20\(1968\).pdf](http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Tzv.%20Moskevsk%C3%BD%20protokol%20(1968).pdf)>.

⁵⁰ Rozhovor s panem Petrem Majcharčíkem, bývalým zástupcem šéfredaktora deníku MF, ze dne 14.02.2015.

4.4 Stranické čistky v KSČ

V květnu 1969 byla obnovena realizační směrnice, která měla zajistit upevnění komunistického režimu v zemi a opětovnou vládu KSČ celé společnosti, včetně státního aparátu a společenských organizací, zavedení direktivního řízení ekonomiky a také podřízení se Moskvě ve všech ohledech.⁵¹

V dubnu začaly znovu stranické prověrky a následné čistky. Ty se nejprve týkaly pouze vrcholného stranického vedení a aparátu, později se přenesly i na řadové členy. Stranu opustilo 44 % krajských a téměř 40 % okresních funkcionářů. Do vedení nastoupili noví, zkušení a neomylní straníci, kteří v prověrkách a následných čistkách pokračovali. Stranické čistky byly odůvodňovány výměnou stranických legitimací. Z celkového počtu 1,5 milionu členů KSČ jich stranický průkaz zpět nedostalo 327 tisíc. Z tohoto počtu jich bylo 260 tisíc vyškrtáno, což znamenalo ztrátu vedoucích postů v zaměstnání. K manuální práci muselo odejít téměř 70 tisíc bývalých straníků, především z řad inteligence. Čistky se však netýkaly pouze komunistů. Na 300 tisíc nestraníků muselo odejít z veřejného života. O řadu z nich začala „pečovat“ StB a orgány v trestním řízení.⁵²

Hlavním dokumentem normalizace se stalo Poučení z krizového vývoje, které přijal ÚV KSČ v prosinci 1970. Dokument popisoval vznik, průběh a ukončení Pražského jara a představoval četbu, s níž se čtenáři dostali do styku pouze pod přímým mocenským tlakem. Jeho působnost byla velmi dlouhá – až do konce 80. let. Kdo s obsahem materiálu nesouhlasil, musel počítat se sankcemi: ztráta vedoucích postů, ztráta zaměstnání, pronásledování StB, nejistota pro děti se týkala nedoporučení ke studiu na střední (vysoké) škole. Mnoho občanů bylo nuceno vystěhovat se (bez možnosti jakéhokoliv návratu) do zahraničí. Proto nebylo divu, že mnoho občanů dávalo přednost raději životním sociálním jistotám, před jakýmkoliv revolučními myšlenkami.⁵³ Ty většina národa znovu uplatnila teprve v listopadu 1989 při Sametové revoluci.

⁵¹ BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 110.

⁵² BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013, s. 110.

⁵³ *Poučení z krizového vývoje – historický kontext* [online]. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz/cs/poucení-z-krizoveho-vyvoje-historicky-kontext>>.

5 Zahraniční a bezpečnostní politika SSSR do roku 1989

Když Brežněv zahájil v roce 1979 ozbrojenou invazi do Afghánistánu, který byl už od 50. let sovětskou zájmovou oblastí (podíl SSSR na obnově Afghánistánu, včetně zbrojení), nikdy nedokázal vyřešit tamní ekonomické problémy. Obdobná situace se opakovala i v jiných státech, kde byla aplikována Brežněvova doktrína.

5.1 Afghánistán

Díky hospodářské krizi (především ropná krize v roce 1973), která postihla i socialistické státy v područí SSSR, došlo v Afghánistánu v roce 1973 k revoluci, následnému převratu. K moci se dostal Muhammad Daúd, který nastolil v zemi republikánský režim a snažil se orientovat na Západ. Tento režim měl potlačit další převrat, který provedla marxistická Lidově demokratická strana Afghánistánu. Tu vedl Núr Muhammad Tárákí. Sověti jeho vládu uznali a přislíbili novému vedení státu vojenskou pomoc. Díky dvěma protikladným politickým uskupením na území vypukla občanská válka.⁵⁴ Afghánský konflikt by se dal označit s jeho koncem rovněž za konec Brežněvovy doktríny. Opak je pravdou.

5.2 Polsko

Využití Brežněvovy doktríny bylo uplatněno také v Polsku na počátku 80. let 20. století, kdy tamní katastrofální hospodářskou situaci kritizovanou téměř celým národem s požehnáním Sovětů řešil generál Wojciech Jaruzielski.

Jaruzielski na základě nátlaku ze strany Varšavské smlouvy dokonce v zemi vyhlásil výjimečný stav, který znamenal konec činnosti polské nezávislé odborové organizace Solidarnost. K bratrské pomoci Polsku byla připravena vojska Varšavské smlouvy na hranicích včetně československé armády. Později bylo opatření internacionální pomoci zastaveno, protože nejvyšší vojenské velení si uvědomovalo, že by v Polsku došlo ke zbytečnému krveprolití.⁵⁵

⁵⁴ MAREK, J. *Dějiny Afghánistánu*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 42.

⁵⁵ DUDEK, A. *Krize komunistického systému v Polsku v 80. letech* [online]. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2010 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1003/042-054.pdf>>.

5.3 Jugoslávie

Svoje hospodářské problémy měla i bývalá Jugoslávie po smrti J. B. Tita (zemřel 1980). Ekonomické problémy země nakonec vyústily v národnostní problémy a ozbrojený válečný konflikt (občanskou válku) mezi Srby a Chorvaty a dalšími zeměmi bývalé Jugoslávie. V tomto konfliktu SSSR nezasahoval, protože k němu došlo až počátkem 90. let, kdy vnitřní situace v zemi nedovolovala vměšovat se do cizích záležitostí. V polovině 90. let však byly ruské elitní jednotky přece jen využity ve válečném konfliktu v Kosovu, ale pouze v rámci mírových jednotek NATO. Jejich účast měla znovu naznačit snahu Ruské federace o udržení vojenského respektu ze strany (v té době) západních spojenců.⁵⁶

5.4 Maďarsko

Maďarsko se po krvavém zásahu v roce 1956 „poučilo“ a jeho politika i ekonomika byly vedeny cestou nejmenšího odporu. Maďarsko už od 60. let postupně zavádělo tržní mechanismy, díky kterým se podařilo navázat partnerské vztahy se Západem. Snaha Maďarů o vymanění se z područí komunistického bloku byla opatrná a nedosáhla ani kvality bývalé Jugoslávie. Přesto i tam se koncem 80. let uskutečnila demokratická revoluce, podobně jako v NDR, Československu a dalších zemích socialistického bloku.⁵⁷

V 70. letech se do silných ekonomických problémů dostalo i Rumunsko. Lidové bouře a stávky byly krvavě potlačeny vládnoucím režimem N. Ceauscesca, ovšem bez vnější intervence SSSR. V Rumunsku asistovali pouze sovětské vojenské poradci.⁵⁸

⁵⁶ ŠTÁSTKA, T. *Peklo v Sarajevu : Před 20 lety začalo nejdelší obléhání moderní historie* [online]. Praha : MAFRA, 2012, 4.4.2012 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/dvacet-let-od-zacatku-oblehani-sarajeva-d9q-/zahranicni.aspx?c=A120403_165749_zahranicni_ts>.

⁵⁷ ELBEL, M. *Revoluce ve střední Evropě (Maďarsko, Polsko)* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 2015-02-18]. Dostupné z WWW: <[http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1105-2-Revoluce+ve+stredni+Evrope+\(Madarsko+Polsko\).aspx](http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1105-2-Revoluce+ve+stredni+Evrope+(Madarsko+Polsko).aspx)>.

⁵⁸ *Devadesát let od narození Nicolae Ceauscesca* [online]. Praha : Česká televize, 2008, 4.2.2008 [cit. 2015-02-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/4529-devadesat-let-od-narozeni-nicolae-ceauscesca/>>.

6 Důvody oslabení Brežněvovy doktríny

Brežněvova doktrína byla aplikována v politice Sovětského svazu od roku 1968 a o jejím úplném konci se nedá hovořit ani v současné době. Nejsilnější pozici v mezinárodní politice, pokud pomineme dobu těsně po skončení 2. světové války, měl SSSR dál i v 70. a 80. letech. Přesto byla stabilita mocenské politiky v jejich průběhu narušována vnějšími vlivy, ať už z „kapitalistických států“, tak od vlastních spojenců (Polsko, ČSSR a další). V následujících kapitolách jsou uvedeny dle autora podstatné důvody a příčiny narušení Brežněvovy doktríny.

6.1 Mírová politika Willyho Brandta

Hned od roku 1969, kdy se stal kancléřem SRN Willy Brandt, byla jím zformována nová západoněmecká politika proti, respektive vůči SSSR a ostatním socialistickým státům (tzv. Ostpolitik = Východní politika). Jejím cílem se stala normalizace vzájemných vztahů obou zemí. SRN při jejím uplatňování nejprve uzavřela smlouvy se SSSR (srpen 1970) a s Polskem (prosinec 1970). Brandtova politika ovlivňovala i rozhovory mezi SSSR, USA, Velkou Británií a Francií o Berlínu, kdy byl potvrzen tehdejší status quo ve městě i na přístupových cestách k němu. Od roku 1972 začal Brandt jednat s představiteli NDR a výsledkem byl podpis Smlouvy o zásadách vztahů mezi SRN a NDR. Oba státy se vzájemně uznaly, což umožnilo jejich přijetí do OSN v roce 1973 a současně potvrdily územní integritu a nedotknutelnost hranic. Poslední smlouvu uzavřela SRN s ČSSR, rovněž v roce 1973. Jediným důvodem k průtahům s jejím podpisem byly spory o neplatnost Mnichovské dohody. Další soubor smluv mezi SRN a SSSR nahrazoval neexistující mírovou smlouvu, ale pomohl k zintenzivnění hospodářské spolupráce mezi oběma zeměmi i dalšími státy sovětského bloku.⁵⁹

⁵⁹ KOVÁŘ, P *Témata – Všeobecný přehled*. Praha : Fragment, 2011, s. 249.

6.2 Helsinská konference

Velkým tématem celosvětové politiky poloviny 70. let se stala konference v Helsinkách, jejímž hlavním cílem bylo uvolnění vztahů mezi Západem a Východem.

Třídenní jednání (30. 7. – 1. 8. 1975) vyvrcholilo podpisem Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.⁶⁰ Vrcholné jednání se však za účasti 33 evropských států a Severní Ameriky konalo od roku 1973. Helsinská mírová konference měla „nenápadný“ vliv na mocenskou politiku SSSR, který byl od počátku 70. let na vrcholu a usiloval o uznání svých pozic v celosvětovém měřítku. Velký soupeř SSSR USA „žily“ neustále syndromem války ve Vietnamu a jejich politická reputace ve světovém měřítku neměla tak silnou pozici jako ta sovětská. Helsinské setkání – respektive jeho závěrečný akt - mělo tři „koše“.

Sověti kladli důraz především na 1. „koš“, který se zabýval nedotknutelností evropských hranic, vyloučením použití síly, nevměšování se do vnitřních záležitostí. Západní signatáři smlouvy tak vlastně uznali fakticky platnost Brežněvovy doktríny. Druhý „koš“ byl jednoznačný - posloužil všem účastníkům k navázání technické, hospodářské a průmyslově-obchodní spolupráce. Dodržování lidských práv a základních svobod v jednotlivých zemích zahrnoval 3. koš a prosadily ho západní státy. Všechny země socialistického tábora však měly velmi laxní přístup k plnění svých závazků, a tak byly velmi často za svoje postoje k „obsahu 3. koše“ podrobovány kritice západoevropských zemí včetně USA. Rozsáhlou kritiku vedla v jednotlivých socialistických státech i domácí opozice. V ČSSR se vyvrcholením kritiky nedodržování základních lidských práv a svobod stal dokument Charta 77.⁶¹

6.3 Polské odborové hnutí Solidarity

Od 2. poloviny 70. let se v Polsku začala projevovat nespokojenost a kritika domácích poměrů díky vážné hospodářské situaci. Tehdejší vláda se ji pokusila vyřešit zvýšením cen potravin (1976). Přirozenou reakcí veřejnosti na toto opatření bylo zahájení stávek, které byly krvavě potlačovány ozbrojenou silou. Vláda zvyšování cen nakonec opustila. Velkým a „rozhodujícím tahem“ na celosvětové šachovnici politických vah byla volba polského kardinála Karola Wojtyly za papeže. Jan Pavel II. „úřadoval“

⁶⁰ *Závěrečný akt helsinské Konference o spolupráci a bezpečnosti v Evropě* [online]. Praha : Free Czech Media, 2014 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://svobodneforum.cz/zaverecny-akt-helsinske-konference-o-spolupraci-a-bezpecnosti-v-evrope/>>.

⁶¹ *Závěrečný akt helsinské Konference o spolupráci a bezpečnosti v Evropě* [online]. Praha : Free Czech Media, 2014 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://svobodneforum.cz/zaverecny-akt-helsinske-konference-o-spolupraci-a-bezpecnosti-v-evrope/>>.

na papežském stolci od roku 1978 a následující rok oficiálně navštívil svoji vlast.⁶² Zhoršující se hospodářská situace v Polsku přinesla další vlnu stávek na počátku 80. let, kdy v čele stávkového výboru stanul Lech Walesa. Současně se stávkami byly v Polsku založeny nezávislé odbory nazvané Solidarita. Ve zkratce lze potvrdit, že i přes mocenské zásahy vojenské vlády Wojciecha Jaruzelskiego se jim i nadále po celá 80. léta vždy podařilo udržet vlastní politické názory, vlastní postoje a jednotu až do svobodných voleb a vítězného roku 1989. Odborový předák Walesa v 90. letech dokonce vykonával funkci prezidenta Polska.⁶³

6.4 Reaganova politika

Další ranou mocenské politice Sovětského svazu bylo zvolení amerického prezidenta Ronalda Reagana v roce 1980. Ten označil SSSR za říši zla a jeho hlavním politickým rozhodnutím bylo čelit jeho mocenské expanzi. USA proto v Reaganově období kontrolovaly veškeré pokusy o nastolení levicových režimů hlavně v latinské Americe a mnohdy využily hrubou vojenskou sílu k jejich likvidaci. Konfrontaci mezi USA a SSSR odstartovalo nové kolo zbrojení. V roce 1983 Reagan oficiálně vyhlásil program Strategické obranné iniciativy (známější jako „hvězdné války“). Tento obranný systém měl zničit případné protivníkovy balistické rakety ještě před jejich dopadem na území USA nebo jeho spojenců. Nová technologie umožnila získat USA vojenskou převahu nad SSSR, přestože do ní byly investovány miliardy dolarů. Sovětská ekonomika na závody ve zbrojení nestačila a nebyla proto schopná USA konkurovat. Tato skutečnost vedla SSSR k podání návrhu na obnovení přerušovaných odzbrojovacích rozhovorů.⁶⁴

Bývalý bezpečnostní poradce amerického prezidenta Jimmyho Cartera, Zbigniew Brzezinski, viděl jedinou strategii jak ochromit mocenskou sílu a zničit Sovětský svaz (později i Rusko) v postupném rozvolňování. Sám prosazoval ideu o „*decentralizované zemi, která bude mít menší sklony k imperiální mobilizaci*.“⁶⁵

Ve skutečnosti se mělo jednat o „rozkouskování“ Ruska na malé územní celky (bez přilehlých satelitů) i v rámci SSSR (na jednotlivé oblasti). V tomto případě by Moskva ztratila veškerou moc a nebyla by schopná zpochybňovat Washington. V této taktice vlastně USA pokračovaly i v období prezidentování Ronalda Reagana. Dnes

⁶² KOVÁŘ, P. *Témata – Všeobecný přehled*. Praha : Fragment, 2011, s. 250.

⁶³ KOVÁŘ, P. *Témata – Všeobecný přehled*. Praha : Fragment, 2011, s. 251.

⁶⁴ SUCHÝ, P. *Reagan a říše zla : vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004, s. 181.

⁶⁵ BRZEZINSKI, Z. *The Grand Chessboard : American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. NYC : Basic Books, 1997, s. 52.

můžeme potvrdit, že USA svého protivníka SSSR doslova „uzbrojily“ a ekonomicky vyčerpaly. Nové kolo zbrojení mělo spíš taktické důvody než snahu USA získat převahu za cenu válečného konfliktu. Přesto americké opatření padlo na úrodnou půdu a přispělo ke zhroucení sovětského impéria.

6.5 Perestrojka

Poslední krok rozpadu světové supervelmoci SSSR se začal projevovat už na počátku 80. let. Všechny důvody, které byly uvedeny v předcházejících kapitolách, měly vliv na hlubokou krizi sovětského politického režimu (nové kolo zbrojení, stávky v zemích socialistického tábora, krize v hospodářství v celém socialistickém táboře, mírové rozhovory a rozhovory o dodržování lidských práv, volba papeže polského původu atd.) to vše byly protiváhy už tak slabého hospodářství SSSR, ve kterém neustále převládala orientace na těžký průmysl a také vědecko-technologický pokrok zcela zaostával za západoevropskými státy nebo USA.⁶⁶

Zemědělství v SSSR bylo zcela neefektivní a vůbec nebylo schopno produkcí pokrýt potřeby sovětských občanů. Proto byly potraviny i spotřební zboží dováženy ze Západu. Sověti za to platili plynem a ropou. Ve vyšších vládních sférách i státních institucích začala bujet korupce. Po smrti L. I. Brežněva (1982) postupně byli na jeho post zvoleni dva politikové, Černěnko a Andropov. Oba záhy zemřeli díky poměrně vysokému věku a chatrnému zdravotnímu stavu. Postu generálního tajemníka ÚV KSSS se ujal mladý, nadějný politik, Michail Gorbačov.⁶⁷

Velký podíl na zhroucení Sovětského svazu měl i osobní přístup L. I. Brežněva ke vzájemným vztahům Východu a Západu. Především Reaganovo zbrojení nutilo Brežněva ke snaze řešit situaci mírovým postojem, aby se politika obou táborů dostala do fáze uvolňování napětí a takto dál pokračovala při dodržování všech zásad vojenské parity. Brežněv takovým způsobem podporoval politiku odzbrojení, i když vojenský arzenál zbraní SSSR se neustále rozrůstal. Co se týkalo moderních technologií, zůstal SSSR daleko za USA. Finance SSSR se tenčily, a tak na řadu přišly platební prostředky z vývozu nerostného bohatství. Za ně však Sověti museli nakupovat potraviny a další spotřební zboží. Poslední velkou ránu si zasadili sami, když byl v roce 1979 vyvolán ozbrojený konflikt v Afghánistánu.⁶⁸

⁶⁶ *Perestrojka* [online]. Praha : Česká televize, 2011, 20.2.2011 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/115974-perestrojka/>>.

⁶⁷ *Perestrojka* [online]. Praha : Česká televize, 2011, 20.2.2011 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/115974-perestrojka/>>.

⁶⁸ HUNTINGTON, S. *Střet civilizací*. Praha : Rybka Publishers, 2001, s. 391.

Porážka sovětské armády znamenala ukončení Brežněvovy doktríny, alespoň za období jeho života. Je známo, že Brežněvova doktrína nebyla nazvána jiným přídavným jménem, ale v současné politice Ruské federace je nadále (a to skrytě) používána jako součást ideologie.

6.6 Faktory rozpadu sovětského bloku

Za hlavní, rozhodující faktor rozpadu Sovětského bloku, lze považovat vnitřní situaci v SSSR od smrti L. I. Brežněva, jehož nástupci Černěnko a Andropov vůbec nedokázali reagovat na dění ve vlastní zemi, o mezinárodní politice nemluvě. Po smrti obou jmenovaných se do čela KSSS, a tedy i celého SSSR postavil Michail Gorbačov.⁶⁹

Právě on byl prvním vrcholným představitelem SSSR, který si začal uvědomovat potřebu změn ve vlastní společnosti. Po svých předchůdcích však převzal složité a velmi oslabené dědictví. Hospodářství SSSR bylo v troskách, politické vztahy s okolním světem nebyly rovněž stoprocentní. Před Gorbačovem stál první politický úkol: uvést do života reformy, které by pomohly překonat stagnaci prostřednictvím rozsáhlých hospodářských a politických reforem, včetně vytváření nového soukromého sektoru v hospodářství a politické plurality. Dodnes jsou užívána jejich označení: Glasnost' a Perestrojka. Prvním úkolem Gorbačova v zahraniční politice bylo obnovení dobrých vztahů se Západem.⁷⁰

Zpočátku bylo postavení Gorbačova i ve světovém kontextu velmi silné a on i jeho manželka Raisa byli velmi populárními osobnostmi v celosvětovém měřítku. Když ale začaly být prováděny naplánované reformy, Gorbačovovo postavení se postupně začalo, především ve vlastní zemi, oslabovat. Např. glasnost' - uvolnění cenzury a zahájení diskuse o tématech, která byla až dosud tabuizována, „postsověťští“ politikové byli jejich prvními kritiky. Konzervativci odmítali jakékoliv změny. Reformátoři naopak požadovali radikální postup. Perestrojka se však uskutečňovala velmi pomalu, protože se začalo ukazovat, že zažitý sovětský systém je téměř nereformovatelný, a pokud nebude provedena změna celého jeho systému, reformy úspěšné nebudou. Gorbačov se rozhodnul provést privatizaci, která nese přídomek „divoká“. Privatizace znamenala další propad hospodářství a s ním i celkové životní

⁶⁹ *Perestrojka* [online]. Praha : Česká televize, 2011, 20.2.2011 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/115974-perestrojka/>>.

⁷⁰ KOVÁŘ, P *Témata – Všeobecný přehled*. Praha : Fragment, 2011, s. 253.

úrovně. Uvolnění cenzury odhalilo prozatím sovětskou mocí potlačované národnostní rozpory.⁷¹

V roce 1990 bylo na zasedání ÚV KSSS rozhodnuto ustanovení o vedoucí úloze strany a na jaře se stal Gorbačov prvním prezidentem sovětské federace. Tuto politickou linii se snažili zvrátit konzervativci vojenským pučem v srpnu 1991. Pokus o puč byl potlačen dalším ruským prezidentem Borisem Jelcinem, který tak převzal iniciativu a řízení státu. Gorbačov měl snahu udržet celý Sovětský svaz pohromadě. Usiloval o transformaci, která by ho přeměnila na Společenství nezávislých států, ale to už se mu nepodařilo, protože zamýšlené transformaci chyběla jednotící idea, která by bývalou supervelmoc udržela pohromadě. Gorbačov se s rozpadem státu nesmířil a rezignoval. SSSR jako světová supervelmoc a nejvyšší moc v bývalé socialistické soustavě se začal hroutit. Národnostní rozpory vyústily v samostatnost tří pobaltských států: Litvy, Lotyšska, Estonska; dále Ukrajiny, Běloruska, Moldávie a dál Gruzie, Azerbajdžánu, Uzbekistánu a Kyrgyzstánu, Arménie a Tadžikistánu. Ty dál následovaly Kazachstán, Turkmenistán a také Rusko.

V prosinci 1991 byla podepsána dohoda o ukončení existence Sovětského svazu. Supervelmoc přestala existovat jako stát 31. prosince 1991.⁷² Samozřejmě, že všechny evropské země socialistické soustavy pomalu začaly budovat demokracii od konce roku 1989. Výjimkou byly pouze Kuba, Severní Korea, Vietnam, Čína a další – mimoevropské země, na něž bývalý SSSR takový tlak nevytvářel. Také v některých uvedených zemích (Čína, Kuba) dochází v posledních letech k postupnému uvolňování vnitřního napětí mezi vládnoucími stranami a opozicí a alespoň k určitým náznakům přijímání demokratických principů. Dokladem toho je oteplování vzájemných vztahů mezi USA a ostatními uvedenými zeměmi, včetně úvah o zrušení hospodářských sankcí vůči Kubě, které trvaly více než padesát let. Jelcin navíc připustil, aby se v nově vznikajícím Rusku (Ruské federaci) dostali k moci a především k majetkům bývalí vysoce postavení komunisté, aniž by na tomto „obchodním“ kroku země nějakým způsobem vydělala. Novodobí zbohatlíci nemuseli platit daně a výnosy z privatizovaného majetku proudily na jejich konta. Jelcin měl být za své neuvážené kroky dokonce odsouzen a uvězněn, ale mezi ním a bývalým velitelem KGB v NDR, Putinem, došlo k dohodě, že Jelcin za svoji beztrestnost podpoří v kandidatuře na prezidenta právě Vladimíra Putina. Ten se vlastně výměnou za beztrestnost bývalého prezidenta i jeho rodiny ujal vedení Ruské federace

⁷¹ KOVÁŘ, P *Témata – Všeobecný přehled*. Praha : Fragment, 2011, s. 254-255.

⁷² KOVÁŘ, P *Témata – Všeobecný přehled*. Praha : Fragment, 2011, s. 253.

a mohl začít vytvářet svoji politiku, která i dnes hrozí vypuknutím mezinárodního konfliktu.⁷³

⁷³ Rozhovor s panem Petrem Majcharčíkem, bývalým zástupcem šéfredaktora deníku MF, ze dne 16.02.2015.

7 Aplikace Brežněvovy doktríny ve 21. století

Vladimír Putin se už od počátku své vlády snažil znovuobnovit silné Rusko. Jeho politická ideologie je založena na nacionalismu a v rámci mezinárodní politické situace si zpočátku uvědomoval ztracenou sílu a mocenský vliv bývalého SSSR.

7.1 Mocenské vlivy Ruska na Ukrajině

Zpočátku se Vladimír Putin snažil vybudovat uskupení silných zemí bývalého SSSR, které mají hranice s Ruskou federací – Kazachstán, Bělorusko a Ukrajina. Poslední jmenovaná země se rozhodla jít vlastní cestou, směrem blíž k Evropě. Na Ukrajině se začal prosazovat demokratický systém a proevropská orientace díky prezidentovi Viktoru Juščenkovi a předsedkyni vlády Julii Tymošenkové. Proto Rusko vytvářelo na Ukrajinu nátlak prostřednictvím hospodářských sankcí, k nimž nejvýrazněji patřila vysoká cena dodávek ropy do země. Ropa je dodnes nejdůležitější energetickou surovinou na Ukrajině. Tymošenková nakonec dne 19. ledna 2009 podepsala hospodářsky velmi nevýhodou smlouvu o dodávkách ropy a tím oslabila hospodářskou stabilitu země, za což si vysloužila silnou kritiku a později i uvěznění.⁷⁴ Díky odporu veřejnosti byl na funkci prezidenta dosazen proruský smýšlející kandidát, Viktor Janukovyč. Na prvního prezidenta Juščenka byl údajně spáchán neúspěšný atentát (má však zdravotní následky) – otrava dioxinem. Tím byl zahájen atak na demokraticky smýšlející politiky. Nově vznikající demokracie byla zcela podkopána. Janukovyč vylepšil svoje politické postavení v čele Ukrajiny vyjednáváním s Moskvou a podařilo se mu pro zemi získat dodávky ruského plynu za velmi nízké ceny. Odpor ukrajinské veřejnosti se zanedlouho proti prezidentovi i vládnoucí klice zvedl kvůli proruské politice. Následovala řada veřejných protestů, když Janukovyč odmítl asociační dohodu s EU o možném budoucím partnerství. Demonstrace na podporu asociačních dohod byly potlačeny mocensky. Ukrajinský parlament odvolal Janukovyče z prezidentské funkce, ten později utekl do Ruska, kde má silnou podporu Vladimíra Putina, který ho dodnes považuje za jediného představitele Ukrajiny. Nové vedení země, včetně parlamentu, označuje Putin za nelegitimní.⁷⁵

⁷⁴ KRÚPA, P. *Tymošenková Ukrajinu oslabila v očích investorů* [online]. Praha, 2013, 17.12.2013 [cit. 2015-02-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.motejlek.com/tymosenkova-ukrajinu-oslabila-v-ocich-investoru>>.

⁷⁵ PROFIL : *Před rokem byl svržen proruský prezident Ukrajiny Janukovyč* [online]. Praha : ČTK, 2015, 20.2.2015 [cit. 2015-02-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/profil-pred-rokem-byl-svrzen-prorusky-prezident-ukrajiny-janukovyc/1183624>>.

Po demonstracích především na západě Ukrajiny, které byly potlačeny vojenskou silou a zemřely v nich desítky lidí, následovala ruská anexe Krymu – důležitého strategického území, který byl součástí země od roku 1954. Výhodou Putinova mocenského zásahu je podpora mnoha milionů proruský smýšlejících lidí, kteří žijí většinou právě na Krymu nebo ve východní části Ukrajiny, na hranicích s Ruskou federací. Přitom územní celistvost Ukrajiny garantovala smlouva o územní celistvosti, kterou podepsali zástupci USA, Velké Británie a Ruské federace v roce 1994. Ruská agrese na Ukrajině má znovu prvky Brežněvovy doktríny včetně mocenských prostředků, které byly tak příznačné pro období studené války. Je zřejmé, že se Rusko nespokojí pouze s Krymem, ale pokusí se pro sebe zcela získat celou část východní Ukrajiny.⁷⁶

Ruská vojenská intervence na Ukrajinu nemohla nastat dříve, než byly skončeny olympijské hry v Soči (2014). Mezinárodní kritika politiky Vladimíra Putina by byla zřejmě tak silná, že by svoje postavení v čele Ruské federace neudržel. V současné době je na Ukrajině nasazeno 10 tisíc vojáků ruské armády.

7.2 Postoj politiků ke konfliktu na Ukrajině

Ne všichni evropští politikové stojí na straně ukrajinských demokratických sil. Svoje názory a mínění o tamním dění vyjadřují vlastními slovy, a přitom nereprezentují ani žádnou politickou stranu. Exprezident ČR Václav Klaus při přednášce na jedné z pražských vysokých škol dokonce konflikt hodnotil slovy: „*Je to dílo EU a USA. Rozeštvání Ukrajiny, rozehrání této karty v žádném případě nezpůsobil Putin, to způsobili naši soudruzi v západní Evropě a ve Spojených státech.*“⁷⁷

Podobný postoj zaujal i současný prezident Miloš Zeman, který události nijak nekomentoval, ale téměř z vlastní vůle naplánoval návštěvu Moskvy a vojenské přehlídky, která se uskutečnila 9. května 2015 na oslavu 70. výročí konce války v Evropě. Zeman se sice osobně přehlídky vojenských sil nakonec nezúčastnil (na základě kritiky z řad vlády i opozice ČR), ale zato přijal pozvání ruského prezidenta Vladimíra Putina na přátelskou návštěvu do Kremlu. Další delegace, které do Moskvy přicestovaly, byly většinou ze zemí, kde se demokracie teprve začíná rodit, nebo ji tamní režimy silně potlačují (Čína, Severní Korea a další).

⁷⁶ HLAVATÝ, J. *Brežněvovská doktrína* [online]. 2014 [cit. 2015-02-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.hlavaty-jan.cz/politika/breznevovska-doktrina.php>>.

⁷⁷ BARTOŇ, J. *Klaus lituje Putina zcela zbytečně a falešně* [online]. 2014, 15.4.2014 [cit. 2015-02-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.janbarton.cz/klaus-lituje-putina-zcela-zbytecne-a-falesne.html>>.

Ostatní političtí představitelé členských zemí EU se ke konfliktu vyjadřují jednotně – tzn. odsuzují ho. Největší váhu v Evropském parlamentu přitom mají hlasy kancléřky SRN, Angely Merkelové, a politiků dalších velkých zemí Evropy (Francie, Španělska, Velké Británie apod.). Politologové už postoj Ruska označují za Putinovu doktrínu, která má pouze jedinou změnu, že přítomnost ruské armády na cizím území není z důvodu ohrožení socialismu, ale z důvodu ohrožení života a majetku proruský smýšlejících občanů, nebo dokonce Rusů žijících na Ukrajině. Rusko si opět začíná budovat statut vojenské supervelmoci s touhou ovládnout Evropu, a tak výrazně oslabit pozice USA, které na tomto kontinentu od konce 2. světové války získaly. Postoj amerického prezidenta Obamy k dění na východě Evropy lze označit za zcela nerozhodný a liknavý, proto Putin usiluje o vytvoření co možná největšího vlivu na své západní hranici.

7.3 Další příklady využití Brežněvovy doktríny

Ukrajinský konflikt lze označit za prozatím nejzávažnější z těch, které byly zaznamenány od konce Sovětského svazu. Snad i proto, že se úzce dotýká našich východních sousedů, Slováků, a samotné ČR. Následně i celé Evropy. Přitom se nejedná o jedinou akci, kdy ruská (sovětská) vojska vstoupila na cizí území. O uplatnění Brežněvovy doktríny se dá hovořit i v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na Kavkaze (2008), kdy byl prezidentem federace Dmitrij Medveděv. Ten na mimořádné konferenci Rady bezpečnosti Ruské federace uvedl: „*Rusko bylo a zůstane garantem bezpečnosti národů Kavkazu.*“⁷⁸ Přítomnost ruských vojáků v Gruzii vysvětlil tím, že jsou tam na základě právoplatných ustanovení, plní mírovou misi v souladu s mezinárodními dohodami. Rusové tímto způsobem zajistili mírovou pomoc Jižní Osetii, která byla v rámci SSSR autonomní oblastí Gruzie. Jižní Osetie nikdy nebyla uznána jako nezávislá republika, stejně jako Abcházie. Jejich nezávislost dokonce neuznalo ani samotné Rusko, přestože obě oblasti hospodářsky podporuje.⁷⁹

Čečensko - rovněž tato země vyhlásila samostatnost už v roce 1991. Jedinou zemí, která Čečensko uznávala až do roku 2001, byl Afghánistán, do té doby pod vládou Talibanu. I tady je situace politicky velmi složitá, až neřešitelná. Existují dva protichůdné názory. První, že Čečna bránila svoji nezávislost před Ruskem; druhým názorem je,

⁷⁸ SOULEIMANOV, E., HOCH, T. *Konflikt v Čečensku : minulost, současnost, perspektivy*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 27.

⁷⁹ SOULEIMANOV, E., HOCH, T. *Role Ruska v konfliktech a oficiálních mírových procesech v Abcházii a Jižní Osetii v letech 1991-2008 : vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*. 1. vyd. Praha : Auditorium, 2012, s. 55.

že má separatistické snahy, které byly oznámeny po rozpadu SSSR, se snahou vytvořit samostatnou republiku. Ta trvala pouze od roku 1991 do roku 1994. Čečensko, společně s Tatarstánem odmítlo přidružovací smlouvu s Ruskem, což nebylo uznáno a v roce 1994 zahájila ruská armáda válečný konflikt, jehož cílem bylo ovládnout Čečensko a získat ho zpět do svého područí. Válka skončila až za dva roky, kdy zvítězili separatisté. Ale Rusové znovu zahájili konflikt v roce 1999, který s malými přestávkami a střídavými vítězstvími obou stran pokračoval až do roku 2009. Od roku 2007 však je Čečna proruský (a proputinovsky) orientována a tvrdé vlády se ujal Ramzan Kadyrov. Tomu se v zemi podařilo stabilizovat situaci díky ruským financím a obnovit její ekonomický růst. Čečenští separatisté vedení Šamilem Basajevem začali vést teroristickou válku proti ruským občanům, která vyústila v roce 2002 uvězněním 700 ruských rukojmí v moskevském divadle a nakonec i k úmrtí 150 z nich.⁸⁰

Samostatná Ruská federace prozatím vedla ozbrojené konflikty v následujících zemích a oblastech: válka o Náhorní Karabach, válka v Jižní Osetii, válka v Abcházii, občanská válka v Gruzii, Osetsko-ingušská válka, válka v Podněstří, občanská válka v Tádžikistánu – tzv. První čečenská válka, válka v Dagestánu – tzv. Druhá čečenská válka – tzv. Krize v Pankiské soutěsce, válka o Severní Kavkaz (válka v Ingušsku), válka v Jižní Osetii a Abcházii, válka o východní Tádžikistán a poslední Ruská intervence na Ukrajině (Krymská krize) a válka na východní Ukrajině (dosud).⁸¹

Z uvedených faktů je zřejmé, že se Ruská federace snaží o zachování původních teritorií bývalého SSSR i v době, kdy na celém světě začalo docházet k oteplování mírových a přátelských vztahů. Přitom pevný ideologický základ k vojenským operacím a zásahům tvoří právě Brežněvova doktrína. Důkazem toho je věta ruského vicepremiéra, Dmitrije Rogozina, kterou vyřknul 26. května 2015: „*Tanky nepotřebují víza*,“⁸² u příležitosti zařazení jeho jména na sankční listinu EU a USA v rámci projektu k využití Arktidy. I dál bylo jeho vystoupení v moskevském televizním zpravodajství velmi emotivní, když jej potvrdil dalšími slovy, že Rusko má ve vývoji a výrobě tanků náskok dvacet let. „*I kdyby udělali něco podobného, co jsme udělali my, tou dobou už uděláme*

⁸⁰ GALLOVÁ, C., WALL, T. *Čečensko : vítězství a prohry*. Praha : Themis, 2000, s. 12.

⁸¹ GALLOVÁ, C., WALL, T. *Čečensko : vítězství a prohry*. Praha : Themis, 2000, s. 112 – 113.

⁸² ROGOZIN, D. *Tanky nepotřebují víza, hrozil rusky vicepremiér Rogozin* [online]. Praha : Borgis, 2015, 26.5.2015 [cit. 2015-05-15]. Dostupné z WWW: <<http://novinky.cz/zahranicni/evropa/370542-tanky-nepotrebuj-viza-hrozil-rusky-vicepremier-rogozin.html>>.

něco dalšího.“⁸³ Jeho slova se týkala nejmodernějšího ruského tanku T-14, které Rusko právě zařadilo do výzbroje.

⁸³ ROGOZIN, D. *Tanky nepotřebují víza, hrozil rusky vicepremiér Rogozin* [online]. Praha : Borgis, 2015, 26.5.2015 [cit. 2015-05-15]. Dostupné z WWW: <<http://novinky.cz/zahranicni/evropa/370542-tanky-nepotrebuji-viza-hrozil-rusky-vicepremier-rogozin.html>>.

Závěr

Je poměrně zřetelné, že Ruská federace i nadále uplatňuje mocenské prvky ve svých zájmových oblastech, a to podle „návodu“ Brežněvovy doktríny. Z dobových materiálů před i po srpnu 1968 je zřejmé, že Brežněv svoje myšlenky na „obranu“ socialismu v Československu poprvé vyřknul při jednání sovětské a naší delegace v Čierne nad Tisou, pár dní před srpnovou invazí vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Název Brežněvova doktrína však patří zahraničním novinářům, kteří sledovali a komentovali dění v Československu hned od počátku okupace. Samotného Brežněva tedy nelze označovat za přímého autora „své“ doktríny, a to i s přihlédnutím na skutečnost, že ta nikdy nebyla oficiálně zveřejněna tehdejšímu politickému establishmentu, ať ze Západu nebo států tzv. socialistického tábora. Z jejího obsahu je ovšem zřejmé, že by Sověti neváhali užít hrubou vojenskou sílu k potlačení kontrarevoluce v kterékoliv jiné zemi socialistického tábora nebo ve vzdálenějších oblastech svých mocenských zájmů. Jako příklady by se daly uvést: vojenská pomoc Kubě, stavba Berlínské zdi nebo invaze v Afghánistánu, případně pozdější konflikt v Nikaragui. Přestože Sověti u těchto případů neasistovali konkrétní vojenskou pomocí svých vlastních jednotek, po více než padesáti letech archivy potvrzují, že ruští vojenští přidělenci a vojenští odborníci školili tamní příslušníky armády pro využití zbraní, které sem byly exportovány přímo ze SSSR, nebo poskytovali alespoň ideologickou pomoc ve všech ohledech orientovanou pouze a jen na přání Kremli. Podobnou situaci zažívali Čechoslováci v období února 1948, kdy na našem území působili nejen armádní, ale i policejní (NKVD) přidělenci a instruktoři, kteří „školili“ především pracovníky naší bezpečnosti v metodách, které byly uplatňovány ve věznicích a trestaneckých lágrech pro naše politické vězně.

V okolních zemích socialistického tábora neměli Sověti mnohdy takový politický vliv, jak by se mohlo od konce 2. světové války zdát (např. Jugoslávie, později Maďarsko nebo Polsko). Přestože maďarské události (1956) se odehrávaly více než dvacet let před Brežněvovou doktrínou, dají se považovat za jakýsi její ideologický základ z pohledu „nerozbornosti socialismu.“ Méně se hovořilo o polských událostech z počátku 80. let minulého století a je zřejmé, že naše veřejnost ani nebyla informována o chystané intervenci do země k potlačení tehdejších nepokojů, které se staly zárodkem pro vznik nezávislého odborového hnutí Solidarita. Jen díky předvídavosti velení Varšavské

smlouvy nedošlo v Polsku ke krvavému potlačení nepokojů. Politicky se situace v Polsku alespoň částečně urovnala teprve s příchodem generála W. Jaruzelského.

Naše hromadné sdělovací prostředky v období vlády Brežněva, ale i jeho nástupníků příliš neinformovaly o problémech v Sovětském svazu samém. Z hlediska ideologického byla tehdejší veřejnost seznamována pouze s úspěchy výstavby socialismu, dobývání kosmu a obrany míru. Hospodářské problémy v zemi nikdo z propagandistů nepřipouštěl a ani tehdejší stanice Svobodná Evropa nebo Hlas Ameriky zpravodajství z této oblasti nepřinášely. Vše zůstalo na informacích, které byly postupně zveřejňovány po pádu SSSR, a to i s pomocí některých politicky a organizačně neprozřetelných a nezvládnutých kroků Michaila Gorbačova, které vyústily v rozpad SSSR.

Podívejme se ale do současnosti... Ukrajina byla dříve součástí Sovětského svazu a jeho druhou nárazníkovou oblastí (po Česku a Slovensku) pro případný válečný konflikt v Evropě. Proto je z hlediska strategického jasné, proč Vladimir Putin a političtí vůdcové Ruské federace nechtějí ztratit vliv nad touto zemí, nad tímto územím.

Ukrajinská válka je tak v podstatě určitým pokračováním Brežněvovy doktríny, které má vzhledem k současné mezinárodní geopolitické situaci podobu *hybridní války*. Jedná se o stav permanentní války, ve kterém nelze s určitou přesností říci, zda přímá intervence probíhá, či nikoliv. To, co z hybridní války dělá válku skutečnou, je souběžné použití konvenčních a nekonvenčních prostředků k vedení války. Nekonvenční taktika, kterou Rusko využilo při invazi na Krym, a která by se dala označit pojmem „hybridní“, bylo nasazení neuniformovaných vojáků (tzv. „zelených mužíčků“). Ukázkovým příkladem práce těchto jednotek bylo obsazení policejní stanice v Kramatorsku, kdy tyto velice dobře organizované jednotky policejní stanici zajistily a během několika málo minut ji předali civilněji vyhlízejícím protestujícím. Profesionální komando tedy vykonalo nebezpečnou práci, ale aby nebyly pochyby o legitimitě povstaleckého hnutí a tím nedošlo k ruské prohře v „lidském terénu“, tak se jednotka stáhla. Rusko tímto stylem boje dosahuje svých vojensko-strategických cílů, a to aniž by ztrácelo tolik politického kapitálu, jako kdyby na Ukrajinu intervenovalo otevřeně.

Otázkou však zůstává, jestli jinde v Evropě (např. v pobaltských zemích) hrozí podobný scénář jako na Ukrajině. K tomuto zodpovězení bychom však museli znát dlouhodobé politické cíle Kremlu. Lze však předpokládat, že pobaltské státy nejsou pro Rusko strategicky ani ekonomicky natolik významné, a proto s nimi ve svých plánech nepočítá tak, jako to bylo s relativně loajální Ukrajinou. Důležitým pro Rusko je Krym,

přístav Sevastopol a další významná ukrajinská města, přestože už nějaký čas patří samostatné Ukrajině.

Rusové nikdy nebyli národem, který by se lehce smířil s porážkou a vydal území, které v dlouhé historii bylo jejich državou. Podobně by se dala hodnotit i situace bývalého Československa roku 1968, jehož ztrátou by celý sovětský blok přišel o velmi důležitou strategickou, nárazníkovou oblast v srdci Evropy. Dle názoru autora práce lze konstatovat, že právě Brežněvova doktrína udala Sovětskému svazu a následně Ruské federaci směr, kterým se tato země vydala z hlediska upevňování a posilování své mezinárodní pozice nejen ve 20. století, ale i na počátku 21. století, což má závažné dopady na vztazích mezi Západem a Východem.

Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje

1. BENČÍK, A. *Operace Dunaj, aneb, Internacionální vražda Pražského jara*. Praha : Krutina Jiří - Vacek, 2013. 399 s. ISBN 978-808-7493-571.
2. BENČÍK, A. *Téma : Alexander Dubček*. 2. vyd. Praha : Křesťanskosociální hnutí, 2012. 340 s. ISBN 978-80-87493-20-5.
3. BĚLOŠEVSKÝ, D., PAZDERKA, J. *Invaze 1968. Ruský pohled : ruský pohled*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. 270 s. ISBN 978-807-2154-142.
4. BILÍK, P., ELBEL, M. *České země a Československo ve 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Olomoucký kraj, 2013. 141 s. ISBN 978-80-87535-76-9.
5. BRZEZINSKI, Z. *The Grand Chessboard : American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. NYC : Basic Books, 1997. 217 s.
6. ČAPKA, F., LUNEROVÁ, J. *1948 : Vítězný únor*. Brno : Edika, 2012. 152 s. ISBN 978-80-264-0089-9.
7. ČERMÁK, V. *Operace Srpen 1968 : o "psyopu", československé společnosti, problémech sovětského vládnutí a o mnoha dalších faktorech událostí roku 1968*. Praha : Naše vojsko, 2011. 249 s. ISBN 978-802-0612-267.
8. FIDLER, J. *21.8.1968 - okupace Československa : bratrská agrese*. Vyd. 1. Praha : Havran, 2003. 195 s. Dny, které tvořily české dějiny ; sv. 9. ISBN 80-86515-35-4.
9. GALLOVÁ, C., WALL, T. *Čečensko : vítězství a prohry*. Praha : Themis, 2000. 366 s. ISBN 80-85821-79-6.
10. HUNTINGTON, S. *Sřet civilizací*. Praha : Rybka Publishers, 2001. 448 s. ISBN 80-86182-49-5.
11. KOVÁŘ, P. *Témata – Všeobecný přehled*. Praha : Fragment, 2011. 471 s. ISBN 978-80-253-0530-0.
12. LEDERER, J. *Jan Palach - Zpráva o životě, činu a smrti českého studenta*. Praha : Malý princ, 2014. 222 s., [8] s. obr. příl. ISBN 978-80-87754-34-4.
13. MAREK, J. *Dějiny Afghánistánu*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 404 s. ISBN 80-7106-445-9.
14. PAUER, J. *Praha 1968 : vpád Varšavské smlouvy : pozadí, plánování, provedení*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2004. 358 s. ISBN 80-7203-557-6.

15. REIMAN, M. *Rusko jako téma a realita doma a v exilu : vzpomínky na léta 1968-1989*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. 343 s. Svědectví o době a lidech, sv. 8. ISBN 978-807-2851-041.
16. SOULEIMANOV, E., HOCH, T. *Konflikt v Čečensku : minulost, současnost, perspektivy*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. 417 s. Sociologické aktuality, sv. 25. ISBN 978-807-4190-667.
17. SOULEIMANOV, E., HOCH, T. *Role Ruska v konfliktech a oficiálních mírových procesech v Abcházii a Jižní Osetii v letech 1991-2008 : vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*. 1. vyd. Praha : Auditorium, 2012. 99 s. Politologická řada, sv. č. 19. ISBN 978-808-7284-346.
18. SUCHÝ, P. *Reagan a říše zla : vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981-1989*. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. 283 s. Politologická řada, sv. č. 19. ISBN 80-732-5046-2.
19. ŽALOUDEK, K., HULICIUS, E. *Encyklopedie politiky*. 3. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha : Libri, 2004. 575 s. ISBN 80-7277-209-0.

Elektronické zdroje

1. BARTOŇ, J. *Klaus lituje Putina zcela zbytečně a falešně* [online]. 2014, 15.4.2014 [cit. 2015-02-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.janbarton.cz/klaus-lituje-putina-zcela-zbytecne-a-falesne.html>>.
2. BILÍK, P. *Oběti srpnové okupace a nepokojů v roce 1969* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 2015-01-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1090-2-Obeti+srpnove+okupace+a+nepokoju+v+roce+1969.aspx>>.
3. BILÍK, P. *Ota Šik a jeho ekonomická reforma* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 2015-01-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1218-2-Ota+Šik+a+jeho+ekonomicka+reforma.aspx>>.
4. *Brežněv – ten, který stál za stagnací sovětské společnosti* [online]. Praha : Česká televize, 2008, 10.11.2008 [cit. 2015-07-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kalendarium/35274-breznev-ten-ktery-stal-za-stagnaci-sovetske-spolecnosti/?mobileRedirect=off>>.
5. BUREŠ, J. *Tzv. Moskevský protokol (1968)* [online]. Dobříš, 2009 [cit. 2015-02-14]. Dostupné z WWW: <[http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Tzv.%20Moskevsk%C3%BD%20protokol%20\(1968\).pdf](http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Tzv.%20Moskevsk%C3%BD%20protokol%20(1968).pdf)>.

6. CYSAŘOVÁ, J., SÍGL, M. *Kalendárium roku 1968. Zářijové události* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-05-15]. Dostupné z WWW: <http://totalita.cz/kalendar/kalend_1968_09.php>.
7. *Devadesát let od narození Nicolae Ceausesca* [online]. Praha : Česká televize, 2008, 4.2.2008 [cit. 2015-02-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/4529-devadesat-let-od-narozeni-nicolae-ceausesca/>>.
8. DUDEK, A. *Krise komunistického systému v Polsku v 80. letech* [online]. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2010 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1003/042-054.pdf>>.
9. ELBEL, M. *Revoluce ve střední Evropě (Maďarsko, Polsko)* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 2015-02-18]. Dostupné z WWW: <[http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1105-2-Revoluce+ve+stredni+Evrope+\(Madarsko+Polsko\).aspx](http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1105-2-Revoluce+ve+stredni+Evrope+(Madarsko+Polsko).aspx)>.
10. HEŘMÁNEK, J. *Zavinil A. Dubček 21. srpen 1968* [online]. Praha : MAFRA, 2012, 14.9.2012 [cit. 2015-01-30]. Dostupné z WWW: <<http://jirihermanek.blog.idnes.cz/c/287386/Zavinil-A-Dubcek-21-srpen-1968.html>>.
11. HLAVATÝ, J. *Brežněvovská doktrína* [online]. 2014 [cit. 2015-02-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.hlavaty-jan.cz/politika/breznevaska-doktrina.php>>.
12. KREJČÍŘÍK, M. *Volby 1946 v kontextu minulosti* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-01-12]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/volby/volby_1946_01.php>.
13. KRÚPA, P. *Tymošenková Ukrajinu oslabila v očích investorů* [online]. Praha, 2013, 17.12.2013 [cit. 2015-02-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.motejlek.com/tymosenkova-ukrajinu-oslabila-v-ocich-investoru>>.
14. NĚMEC, V., BAREK, D. *60. léta v Československu. Pražské jaro 1968* [online]. 2014 [cit. 2015-01-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.dejepis.com/ucebnice/60-leta-v-ceskoslovensku-prazske-jaro-1968>>.
15. *Perestrojka* [online]. Praha : Česká televize, 2011, 20.2.2011 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/115974-perestrojka/>>.
16. PETRÁČEK, Z. *Brežněvova doktrína* [online]. Praha : MAFRA, 2007, 20.8.2007 [cit. 2015-02-14]. Dostupné z WWW: <http://www.lidovky.cz/breznevova-doktrina-0lu-nazory.aspx?c=A080817_120419_in_nazory_hel>.

17. PODZIMKOVÁ, D. *Srpen 1968 : Svět zpovzdálí sledoval české drama* [online]. Praha : EMPRESA MEDIA, 2007, 20.8.2007 [cit. 2015-02-02]. Dostupné z WWW: <http://tyden.cz/rubriky/domaci/historie/srpen-1968-svet-zpovzdali-sledoval-ceske-drama_19794.html?showTab=diskutovane#.VYwQc_ntmko>.
18. *Poučení z krizového vývoje – historický kontext* [online]. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz/cs/poucení-z-krizoveho-vyvoje-historicky-kontext>>.
19. *PROFIL : Před rokem byl svržen proruský prezident Ukrajiny Janukovyč* [online]. Praha : ČTK, 2015, 20.2.2015 [cit. 2015-02-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/profil-pred-rokem-byl-svrzen-prorusky-prezident-ukrajiny-janukovyc/1183624>>.
20. RIPELLINO, A. *Praha, 21. července 1968* [online]. Olomouc : Burian a Tichák, s. r. o., 2008, [cit. 2015-07-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=084&clanek=040822>>.
21. ROGOZIN, D. *Tanky nepotřebují víza, hrozil ruský vicepremiér Rogozin* [online]. Praha : Borgis, 2015, 26.5.2015 [cit. 2015-05-15]. Dostupné z WWW: <<http://novinky.cz/zahranicni/evropa/370542-tanky-nepotrebuji-viza-hrozil-rusky-vicepremier-rogozin.html>>.
22. RŮŽIČKA, D. *Protokol o jednání delegace ČSSR a SSSR (tzv. Moskevský protokol)* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-06-28]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/txt/txt_prot_mosk_1968.php>.
23. SLOUKA, J. *Technika a značení okupačních vojsk v Československu po roce 1968. Značení techniky : značení vozidel po Srpnu 68* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-01-18]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/1968/1968_armada_ssr_04_01.php>.
24. *Stenozáznam společného zasedání předsednictva ÚV KSČ a politbyra ÚV KSS ze dne 31. července 1968* [online]. Praha : Česká televize, 2013, 29.7.2013 [cit. 2015-01-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/236281-1968-cierna-nad-tisou-misto-kde-mel-dubcek-podlehnout/>>.
25. ŠACH J. *Vojenské cvičení Šumava. Předzvěst konce Pražského jara 1968* [online]. Praha, 1999 [cit. 2015-01-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.vhu.cz/vojenske-cviceni-sumava-predzvest-konce-prazskeho-jara-68/>>.
26. ŠKŇOUŘIL, E. *Koho nejvíce poškodila měnová reforma* [online]. Praha : MAFRA, 2003, 28.5.2003 [cit. 2015-01-15]. Dostupné z WWW: <<http://finance.idnes.cz/koho->

nejvice-poskodila-menova-reforma-
dx3/karty.aspx?c=A030526_120107_fi_osobni_zal>.

27. ŠTÁSTKA, T. *Peklo v Sarajevu : Před 20 lety začalo nejdější obléhání moderní historie* [online]. Praha : MAFRA, 2012, 4.4.2012 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/dvacet-let-od-zacatku-oblehani-sarajeva-d9q-/zahranicni.aspx?c=A120403_165749_zahranicni_ts>.
28. TOTEV, J. *Únor 1948* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-01-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.totalita.cz/1948/1948.php>>.
29. *Závěrečný akt helsinské Konference o spolupráci a bezpečnosti v Evropě* [online]. Praha : Free Czech Media, 2014 [cit. 2015-02-16]. Dostupné z WWW: <<http://svobodneforum.cz/zaverecny-akt-helsinske-konference-o-spolupraci-a-bezpecnosti-v-evrope/>>.

Ostatní zdroje

1. Rozhovory s panem Petrem Majcharčíkem, bývalým zástupcem šéfredaktora deníku MF.

Seznam zkratk

- BLR – Bulharská lidová republika
- ČKD - Českomoravská Kolben Daněk, a.s.
- ČSLA – Československá lidová armáda
- ČSR – Československá republika
- ČSSR – Československá socialistická republika
- ČT – Česká televize
- EU – Evropská unie
- G20 – skupina největších ekonomik světa
- K 231 – Klub bývalých politických vězňů
- KAN – Klub angažovaných nestraníků
- KGB – Sovětská tajná služba
- KSČ – Komunistická strana Československa
- MLR – Maďarská lidová republika
- NATO – Severoatlantická aliance
- NDR – Německá demokratická republika
- NKVD - Centrální státní orgán Sovětského svazu zabývající se vnitřní bezpečností
- OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
- OSKB – Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti
- OSN – Organizace spojených národů
- PLR – Polská lidová republika
- POLICIE ČR – Policie České republiky
- RB OSN – Rada bezpečnosti Organizace spojených národů
- RLR – Republika lidová Rumunská
- SRN – Slovenská národní rada
- SRN – Spolková republika Německo
- SSSR – Sovětský svaz (Svaz sovětských socialistických republik)
- StB – Státní bezpečnost
- USA – Spojené státy americké (United States of America)
- ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
- ÚV KSSS – Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu

Seznam příloh

Příloha I: Základní pojmy a definice53
Příloha II: Účastníci Moskevského protokolu55
Příloha III: Znění Moskevského protokolu56

Přílohy

Příloha I - Základní pojmy a definice

Doktrína má podle slovníku cizích slov význam: nauka, soustava zásad, východisek, pouček, ale také strnulé, neměnné, učení.⁸⁴ Poslední tři slova jsou zřejmě adekvátní pro vyjádření pojmu Brežněvova doktrína. Ta je rovněž strnulá, a jak se zdá i neměnná a přitom se svým způsobem vyjadřuje i ono učení, přestože vznikla koncem 60. let minulého století. Původně mělo slovo pocházet z antického Řecka význam askeze. Tento nelze přijmout, protože askeze znamená také odříkání, a to se o Brežněvovi a jeho mocenských postojích nedá v žádném případě tvrdit.

Pražské jaro. I tady by se dalo najít pár příkladů, které tato dvě slova vyjadřují. V našem případě se však bude hovořit o Pražském jaru jako celkovém dění v československé společnosti od poloviny 60. let do konce desetiletí, kdy vlastně demokratické myšlenky Pražského jara zcela zanikly.⁸⁵

Varšavská smlouva. Varšavská smlouva byl vojenský pakt zemí socialistického tábora. Vznikl na základě Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci podepsané 14. května 1955 v polském hlavním městě Varšavě. Signatářské země byly: Albánie, Bulharsko, Československo, Maďarsko, NDR, Polsko, Rumunsko a SSSR. Formálně byl tento svazek vytvořen jako reakce na vytvoření Západoevropské unie a Pařížské dohody, která umožňovala Spolkové republice Německo vstup do NATO. Skutečným důvodem však byla snaha SSSR o zajištění kontroly nad východním blokem, a to pro případ možného uvolnění napjatých vztahů mezi Západem a Východem. Varšavská smlouva zanikla (byla rozpuštěna) 1. června 1991. Původním cílem Varšavské smlouvy měla být koordinace politiky a snaha o kolektivní bezpečnost v Evropě a spolupráci ve vojenské oblasti socialistických zemí při obraně socialismu, nezávislosti a suverenity jednotlivých členských zemí. Ve skutečnosti se stala mocenským nástrojem SSSR, kterým byla udržována nadvláda v evropském prostoru pod vlivem Sovětského svazu. Všechny rozkazy pro velení vojsk Varšavské smlouvy vycházely pouze z moskevského Kremlu

⁸⁴ ŽALOUDEK, K., HULICIUS, E. *Encyklopedie politiky*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha : Libri, 2004. s. 97.

⁸⁵ PAUER, J. *Praha 1968 : vpád Varšavské smlouvy : pozadí, plánování, provedení*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2004. s. 17.

a strategii a taktiku při případném nasazení do vojenského zásahu stanovili nejvyšší představitelé SSSR a generální štáb ozbrojených sil Sovětského svazu. Hlavními veliteli po dobu existence Varšavské smlouvy vždy byli sovětsí maršálové: Koněv (1955-1960), Grečko (1960-1967), Jakubovskij (1967-1976), Kulikov (1977-1986) a Ogarkov (1986-1991).⁸⁶

⁸⁶ FIDLER, J. *21.8.1968 - okupace Československa : bratrská agrese*. Vyd. 1. Praha : Havran, 2003, s. 78.

Příloha II - Účastníci Moskevského protokolu

Oficiální delegace ČSSR: prezident **Ludvík Svoboda**, místopředseda vlády **Gustáv Husák**, ministr obrany **Martin Dzur**, ministr spravedlnosti **Bohuslav Kučera**, členové ÚV KSČ: **Vasil Bil'ak**, **Alois Indra**, **Jan Pillner**.

K nim se připojili v průběhu jednání internovaní funkcionáři: Alexander Dubček, Josef Smrkovský, Josef Špaček, Bohumil Šimon, František Kriegel a Oldřich Černík.

Dál do Moskvy po dvou dnech přicestovali: Oldřich Švestka, Milouš Jakeš, Jozef Lenárt, Emil Rigo, František Barbírek a Zdeněk Mlynář.

Oficiální delegace SSSR: L. I. Brežněv, A. Kosygin, N. Podgornyj, G. Voronov, A. Kirilenko, D. Poljanski, M. Suslov, A. Šeljepin, P. Šelest, K. Katušev, B. Ponomarjov, A. Grečko a A. Gromyko.⁸⁷

⁸⁷ CYSAŘOVÁ, J., SÍGL, M. *Kalendárium roku 1968. Zářijové události* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-05-15]. Dostupné z WWW: <http://totalita.cz/kalendar/kalend_1968_09.php>.

Příloha III - Znění moskevského protokolu

„Ve dnech 23. až 26. srpna 1968 se uskutečnila v Moskvě československo-sovětská jednání, kterých se zúčastnili – viz Příloha I.

1.

V průběhu rozhovorů byly projednány otázky spojené s obranou socialistických vymožeností vybojovaných národy ČSSR při vzniklé situaci v ČSSR a také prvořadá opatření diktovaná touto situací a pobytem spojeneckých vojsk na území ČSSR.

2.

Předsednictvo ÚV KSČ prohlásilo, že tzv. XIV. sjezd KSČ zahájený 22. srpna t. r. bez souhlasu ÚV KSČ, za porušení stanov KSČ a bez účasti členů předsednictva a tajemníků a mnohých dalších stranických organizací, je neplatný. Všechna potřebná opatření v této otázce provede předsednictvo ÚV KSČ po svém návratu do ČSSR. Delegace prohlásila, že mimořádný, XIV. sjezd KSČ bude svolán po normalizaci situace ve straně a v zemi.

3.

Delegace KSČ informovala o tom, že v nejbližších 6-10 dnech se bude konat plénum ÚV KSČ za účasti KRK strany. Plénum posoudí otázky normalizace situace v zemi, opatření ke zlepšení stranických a státních orgánů, ekonomické otázky a otázky životní úrovně, opatření k upevnění všech článků stranického a státního řízení a uvolnění z funkcí těch osob, jejichž další činnost by neodpovídala potřebám upevnění vedoucí úlohy dělnické třídy a komunistické strany, splnění usnesení lednového a květnového pléna ÚV KSČ z roku 1968, upevnění pozic socialismu v zemi a dalšího rozvoje vztahů ČSSR s bratrskými zeměmi socialistického společenství.

4.

Představitelé KSČ vyjádřili nutnost rychlého provedení řady opatření směřujících k upevnění vlády pracujících a pozic socialismu. V souvislosti s tím byl zvláště zdůrazněn význam takových přednostních opatření, jako je ovládnutí sdělovacích prostředků s tím, aby plně sloužily věci socialismu. Přerušit v tisku, rozhlase a televizi antisocialistická vystoupení, přerušit činnost různých skupin a organizací stojících na antisocialistických pozicích. Nepřipustit činnost antimarxistické sociálně demokratické strany.

V zájmu plnění těchto úkolů v nejbližších dnech budou učiněna příslušná efektivní opatření. Stranické a státní orgány upraví situaci v tisku, rozhlase a televizi pomocí nových zákonů a opatření. V mimořádné situaci bude k zabezpečení úkolů nutné uskutečnit některá dočasná opatření, aby vláda pevně ovládla prostředky boje proti

antisocialistickým silám v zemi, v případě nutnosti proti nepřátelským jednotlivcům nebo kolektivům.

Budou provedena nutná kádrová opatření ve vedení tisku, v rozhlase a televizi. Tak jako při setkání v Čierné nad Tisou i nyní představitelé KSSS vyjádřili plnou solidaritu s těmito opatřeními, která odpovídají také základním zájmům socialistického společenství, jeho bezpečnosti a jednotě.

5.

Obě delegace projednaly otázky spojené s přítomností vojsk pěti socialistických zemí na území ČSSR a dohodly se o tom, že tato vojska se nebudou vměšovat do vnitřních záležitostí ČSSR. Jakmile pomine hrozba socialismu v ČSSR a bezpečnosti zemí socialistického společenství, bude proveden po etapách odchod spojeneckých vojsk z teritoria ČSSR.

Velením spojeneckých vojsk a velením armády ČSSR budou ihned projednávány otázky o odchodu a změně dislokace vojenských částí z měst a vesnic, kde jsou místní orgány s to zajistit pořádek. Rozmístění vojsk uskutečnit v kasárnách, cvičných prostorách a jiných vojenských prostorách. Bude posouzena otázka bezpečnosti československé hranice s NSR.

Množství vojsk, jejich organizace a rozmístění bude uskutečněno ve spolupráci s představiteli čs. armády. Materiálně technické zdravotní a jiné zajištění dočasně dislokovaných vojsk na území ČSSR bude stanoveno dohodou na úrovni MNO a MZV. Principiální sporné otázky budou řešeny vládami obou zemí.

O podmínkách pobytu a úplném odsunu spojeneckých vojsk bude uzavřena smlouva mezi vládou ČSSR a vládami, jejichž spojenecká vojska jsou na území ČSSR.

6.

Představitelé Československa informovali o tom, že čs. ozbrojeným silám byl dán příkaz vyvarovat se incidentů a konfliktů s vojsky spojeneckých zemí v zájmu klidu a pořádku.

Předsednictvo ÚV KSČ a vláda přijmou opatření pro tisk, rozhlas a televizi, která by vyloučila možnost vyvolání konfliktů mezi občany ČSSR a spojeneckými vojsky na území ČSSR.

7.

Představitelé KSČ prohlásili, že nedopustí odstranění z funkcí nebo dokonce represálie proti těm činitelům a pracovníkům strany, kteří bojovali za upevnění pozic socialismu, proti antikomunistickým silám, za přátelské vztahy k SSSR.

8.

Bylo dosaženo dohody, že v nejbližší době budou uskutečněna jednání o řadě ekonomických otázek s cílem rozšířit a prohloubit ekonomickou a vědeckotechnickou spolupráci mezi ČSSR a SSSR, zejména z hlediska potřeb dalšího rozvoje ekonomiky ČSSR v zájmu splnění plánu a růstu národního hospodářství ve smyslu usnesení KSČ.

9.

Je plná shoda v tom, že vývoj mezinárodní situace a zákeřná činnost imperialismu, směřující proti míru a bezpečnosti národů, proti socialismu, vyvolávají nutnost dalšího upevnění a zvýšení efektivity obranného systému Varšavské smlouvy, jakož i jiných vícestranných i dvoustranných orgánů i forem spolupráce socialistických zemí.

10.

Vedoucí představitelé KSSS a KSČ potvrdili odhodlání důsledně dodržovat princip koordinace činnosti v mezinárodních vztazích, směřujících k upevnění jednoty socialistického společenství, k upevnění míru a mezinárodní bezpečnosti.

SSSR a ČSSR jako doposud budou v evropských otázkách důsledně provádět politiku odpovídající zájmům evropské bezpečnosti, klást rozhodný odpor militaristickým, revanšistickým a neonacistickým snahám, které sledují politiku revize výsledků II. světové války, narušit nedotknutelnost existujících hranic v Evropě.

Obě strany prohlásily, že budou důsledně plnit všechny povinnosti vyplývající z více i dvoustranných dohod uzavřených mezi socialistickými zeměmi. V těsné jednotě s ostatními zeměmi socialistického společenství budou i nadále pokračovat v boji proti zákeřným akcím imperialismu, podporovat národně osvobozené hnutí, usilovat o uvolnění mezinárodního napětí.

11.

V souvislosti s projednáváním tzv. otázky ČSSR v Radě bezpečnosti OSN vedoucí představitelé KSČ a vlády ČSSR prohlásili, že československá vláda se neobracela se žádostí o projednání této otázky v Radě bezpečnosti.

Představitelé KSČ informovali, že vládou republiky byl dán pokyn čs. představiteli v New Yorku ohradit se kategoricky proti projednávání otázky o situaci v ČSSR v Radě bezpečnosti nebo v jiném orgánu OSN a kategoricky žádat vypuštění tohoto bodu z programu jednání.

12.

Předsednictvo ÚV KSČ a vláda ČSSR prohlásily, že zhodnotí činnost těch členů vlády, kteří byli za hranicemi a vystupovali jménem vlády ČSSR v otázkách týkajících se vnitřní i zahraniční politiky zejména z hlediska dodržování zásad politiky KSČ a vlády republiky. Z tohoto zhodnocení budou učiněny příslušné závěry.

V souvislosti s tím předsednictvo ÚV KSČ považuje za nutné provést některé další kádrové změny ve stranických a státních orgánech a organizacích v zájmu zajištění rychlé konsolidace ve straně i v zemi. Tyto otázky budou všestranně posouzeny po návratu do vlasti. Bude prověřena rovněž činnost ministerstva vnitra a na základě výsledků budou učiněna opatření k upevnění jeho vedení.

13.

Bylo dosaženo dohody uskutečnit v brzké době výměnu stranicko-státních delegací za účelem dalšího hlubšího posouzení a řešení otázek vznikajících ve vzájemných vztazích a projednání aktuálních mezinárodních otázek.

14.

Delegace se dohodly v zájmu obou komunistických stran a přátelství mezi ČSSR a SSSR považovat jako přísně tajné kontakty mezi vedoucími představiteli KSSS a KSČ v období po 20. 8. t. r. a tím i obsah nově uskutečněných rozhovorů.

15.

Obě strany se zavázaly jménem stran a vlád, že vyvinou veškeré úsilí KSSS a KSČ, vlád těchto zemí k prohloubení tradičního historického přátelství národů obou zemí, jejich bratrského přátelství na věčné časy.⁸⁸

V těchto rozhovorech obě strany vycházely ze všeobecně uznávaných norem vztahů mezi bratrskými stranami a zeměmi, principů potvrzených v závěrečných dokumentech na setkání v Čierné nad Tisou a porady v Bratislavě.

Byla potvrzena věrnost ujednání socialistických zemí k podpoře, upevnění a obraně socialismu, nesmiřitelnému boji s kontrarevolučními silami, což je společnou internacionální povinností všech socialistických zemí.

Obě strany rovněž potvrdily rozhodné přesvědčení, že v nynější situaci je hlavním úkolem uskutečnění zásad a úkolů obsažených v dokumentu z porady v Bratislavě a v dohodě z jednání v Čierné nad Tisou, jejich konkrétní realizace.

⁸⁸ RŮŽIČKA, D. *Protokol o jednání delegace ČSSR a SSSR (tzv. Moskevský protokol)* [online]. Tomáš Vlček, 2015 [cit. 2015-06-28]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/txt/txt_prot_mosk_1968.php>.